

Economisch - Statistische Berichten

47e JAARGANG - 22 AUGUSTUS 1962 - No. 2351

H. BRONS Jr

MAKELAAR IN ASSURANTIËN

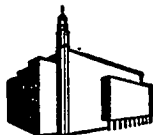
TELEFOON (010) 11.19.80 *

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-2

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend, begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

AMSTERDAMSCH
BANK
vraagt

jonge economen en juristen

die na een 2-jarige opleiding op de Hoofdbank te Amsterdam in aanmerking wensen te komen voor een leidinggevende functie op een onzer bijkantoren.

Nadere inlichtingen worden na schriftelijk contact gaarne verstrekt. Sollicitaties aan: Amsterdamsche Bank, afdeling Personeelzaken, Herengracht 595, Amsterdam.

AMSTERDAMSCH

Executele

en bewindvoering

Beheer

en administratie

van

vermogens

R. MEES & ZONEN

Bankiers en assurantiemakelaars

ROTTERDAM

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010) 3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,— overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H.W. Lambers;
J. Tinbergen; J. R. Zuidema. Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Amerikaans toerisme: groei na stagnatie?

De moeilijkheden in de burgerluchtvaart bevorderden de verspreiding van de kennis van de onderbroken groei van het Amerikaanse reizigersverkeer naar overzeese landen in het jaar 1961. Uit een onlangs verschenen analyse ¹⁾, waaraan de onderstaande tabel is ontleend, blijkt een daling van het aantal reizigers t.o.v. 1960 van ruim 3 pCt. met 59.000. De hiermede samenhangende bestedingen verminderden met ca. 5 pCt. (\$ 48 mln.). Overigens bleven de Amerikaanse bestedingen voor buitenlandse reizen als geheel genomen t.o.v. 1960 vrijwel onveranderd door een grotere intocht in Canada (gevalueerde Canadese dollar).

Door de hedendaagse groeicultus verwekken berichten van lagere of negatieve groeicijfers gevoelens van onbehagen. Derhalve vermelden wij eerst de verwachting van onze Amerikaanse bron dat 1962 een groei-jaar zal worden. De Amerikaanse uitgaven voor buitenlandse reizen stegen nl. in het eerste kwartaal van dit jaar t.o.v. dat in 1961 met \$ 40 mln. tot ca. \$ 315 mln. Voor de Europeanen is het wel teleurstellend dat bij deze toename de gebieden van de „Pacific” en van het Verre Oosten een leidende rol speelden.

De verwachting voor een, weliswaar matige, groei wordt mede gebaseerd op een voorgezette stijging van de beschikbare inkomens (Drs. Meyer zu Schlochtern is evenwel in dit nummer minder optimistisch). Andere argumenten betreffen o.a. het beëindigen van de laatste recessie vóór het maken van de reisplannen voor 1962 en het verbeterde politieke klimaat in belangrijke toeristische centra. Voor ons land registreerde het C.B.S., eveneens voor de eerste drie maanden, een stijging van het aantal Amerikaanse gasten.

Terugblikkend op 1961 blijkt uit de tabel dat het aantal Amerikaanse gasten en hun bestedingen in de landen van Europa en het Middellandse zeegebied met resp. ca. 1 en 10 pCt. afnamen. Oorzaken van de kleinere invasie

¹⁾ „Survey of Current Business”. Uitgave van het U.S. Department of Commerce, juni 1962.

waren: de politieke situatie, de recessie van einde 1960 en begin 1961, een meer verspreide bewustwording van de betalingsbalansmoeilijkheden, verlaging van invoerrechten-faciliteiten en minder speciale attracties (Olympische Spelen e.d.).

Griekenland, Israël, Ierland en Noorwegen waren landen die evenwel meer toeristische dollars ontvingen. Daarentegen daalden in de Beneluxlanden deze ontvangsten met circa 20 pCt. Nog dieper zakten het aantal Amerikaanse reizigers en hun uitgavenbedrag in West-Duitsland, nl. met resp. 13 en 24 pCt.

De gemiddelde Amerikaanse reiziger besteedde in 1961 voor een trip naar Europa een bedrag van ca. \$ 1.390 t.o.v. \$ 1.500 in 1960. Deze teruggang hing samen met een korter verblijfsduur, gedeeltelijk door het bezoeken van een kleiner aantal landen.

Oók door het grotere aandeel van vliegende reizigers (van 72 naar 75 pCt.), die een kortere bezoeksduur dan varende reizigers hebben. De transporteurs ervoeren echter op pijnlijke wijze de vertraagde groei van dit vliegend legioen: van ca. 20 pCt. in 1960 naar ca. 3 pCt. in 1961.

Voorts had vermoedelijk een toenemend aantal minder koopkrachtige reizigers (goedkope chartervluchten) een bestedingsverminderend effect.

Niet alle werelddelen deelden in een verminderde Amerikaanse reizigerstrek. Voor de landen, die in de tabel zijn ondergebracht als „rest overzee”, werd zelfs een toename van reizigers en hun bestedingen met ca. een derde geregistreerd. Hiervan profiteerde vooral het Verre Oosten met Japan (\$ 46 mln.) en Honkong (\$ 24 mln.) als belangrijkste trekpleisters. De lagere cijfers in de tabel voor het Caraïbische gebied kunnen vooral worden toegerekend aan het „Fidel Castro-effect”: Cuba verdween geheel uit het patroon van het Amerikaans toerisme. Dit effect bevorderde de „cruise-explosie”, ook in de Caraïbische wateren.

Tenslotte nog een opmerking over het tekort op de Amerikaanse „toeristenbalans” dat nl. in 1961 t.o.v. 1960 nagenoeg onveranderd bleef met ca. \$ 1,1 mln.

M. H.

Reisuitgaven en aantal reizigers uit de Verenigde Staten naar gebieden van bestemming

	Reisuitgaven in mln. dollars					Aantal reizigers × 1.000 a)				
	1957	1958	1959	1960	1961	1957	1958	1959	1960	1961
Totaal	1.955	2.140	2.380	2.640	2.642					
Transport	583	680	770	895	895					
Reisuitg. buitenl.	1.372	1.460	1.610	1.745	1.747					
Canada	340	323	365	380	425					
Mexico	305	319	350	365	370					
Totaal overzee	727	818	895	1.000	952	1.369	1.398	1.516	1.634	1.575
zee						303	292	279	317	268
lucht						1.066	1.106	1.237	1.317	1.307
Eur. en Middell. zeegeb.	38*	560	604	704	630	556	637	705	832	826
zee						205	218	204	230	206
lucht						351	419	501	602	620
Caraïbisch geb. en Centr. Am.	153	156	174	166	160	704	645	677	641	550
lucht						625	590	622	573	513
Zuid-Amerika	37	37	41	45	48	51	52	59	71	83
lucht						44	46	52	62	73
Rest overzee	54	65	76	85	114	58	64	75	90	116
lucht						46	51	62	79	101

a) Excl. cruise-toeristen (1961: 212.000 pers.; 1960: 160.000 pers.).

INHOUD

Amerikaans toerisme: groei na stagnatie?, door Drs. M. Hart	Blz. 787	vorm, door Dr. J. Semler	Blz. 795
De economische toestand in de E.E.G., door Drs. F. J. M. Meyer zu Schlochtern	788	Industrieel klimaat, door Drs. P. H. M. Cremers ..	797
De kapitaalexport naar de ontwikkelingslanden, door Drs. H. H. Coljé	790	Bedrijfseconomische notities:	
Vestiging in West-Duitsland; keuze van rechts-		Kosten van personeelsverloop, door Drs. G. B. M. Janzing	801
		Boekbespreking, door Drs. J. L. Wage	802
		Geld- en kapitaalmarkt, door Drs. R. L. Boissevain	803

De economische toestand in de E.E.G.

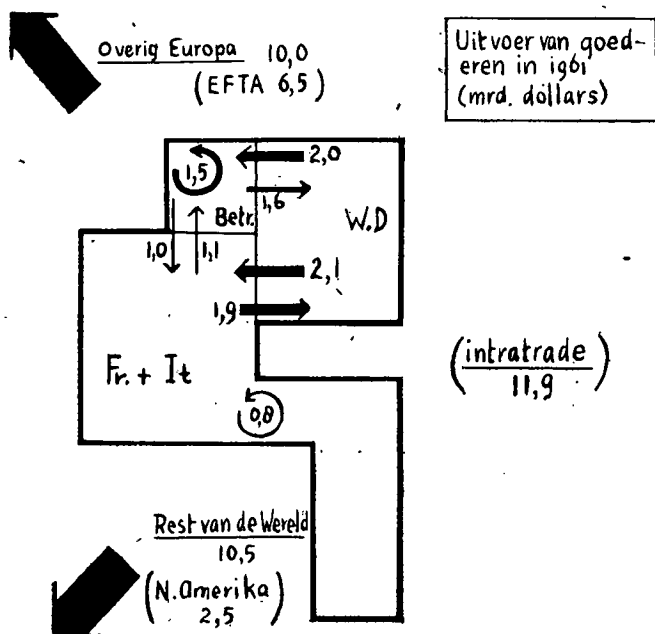
Inleiding.

Reeds enkele jaren kent de E.E.G. een grote economische bedrijvigheid. Deze sterke expansie vertraagde zich echter in de tweede helft van 1961, hetgeen sommigen heeft verleid om pessimistische ramingen op te stellen voor 1962. Zij werden hierin gesterkt door hen, die na al deze expansie toch weer een adempauze of recessie verwachtten.

De eerste helft van 1962 is thans verstreken en statistische gegevens zijn voor enkele belangrijke economische grootheden bekend. Verrijkt met deze nieuwe gegevens kan men andermaal een balans opmaken, welke hopelijk licht zal werpen op de toekomstige ontwikkelingen.

Het is wat moeilijk te spreken over de conjunctuur in de E.E.G. Voor een belangrijk deel leiden de betrokken landen nog hun eigen leven en de internationale economische verbondenheid is niet voor alle landen hetzelfde. Om de invloed van ieder land op de totale produktie van de Gemeenschap te bepalen kan allereerst hun bijdrage aan deze produktie berekend worden.

West-Duitsland draagt het meeste bij, ongeveer 40 pCt.; de Benelux 15 pCt. en Frankrijk en Italië dragen samen 45 pCt. bij. Deze maatstaf is echter niet voldoende om het belang van ieder land voor de conjunctuur aan te geven. Ook andere landen zullen de economische bedrijvigheid in de Gemeenschap beïnvloeden. Om dit enigszins te kwantificeren is in onderstaande figuur een overzicht gegeven van de relaties met het buitenland in zoverre deze bepaald worden door de goederenstroom. Het is duidelijk dat ook andere factoren (Wallstreet) een rol kunnen spelen, maar voorlopig zal worden aangenomen dat door onderstaande figuur de onderlinge relaties voldoende zijn aangegeven.

De goederenhandel van de E.E.G. blijkt in drie ongeveer even grote groepen uiteen te vallen, waarvan de onderlinge handel de meest dynamische aspecten vertoont. Zo is van 1958 tot en met 1961 ruim de helft van de totale uitvoer stijging van de E.E.G. veroorzaakt door de stijging van de onderlinge handel. In deze onderlinge handel speelt

West-Duitsland een belangrijke rol. Mede gezien het welvarend verloop van de conjunctuur is het nuttig dit land aan een nader onderzoek te onderwerpen.

West-Duitsland.

In de jaren vijftig heeft de Westduitse economie een stormachtige ontwikkeling gekend. Alleen in 1958 heeft het stijgingstempo zich wat vertraagd. De jaren zestig zijn wat bescheidener ingezet. De reële stijging van het bruto nationaal produkt is in 1961 slechts 5 pCt. geweest en de verwachtingen voor 1962 liggen niet veel hoger dan 3 pCt. De grote stijgingen in de jaren vijftig zijn ten dele veroorzaakt door het herstel van de West-Duitse economie en tevens door de sterke toeneming van het aantal werkenden. Het aantal werklozen daalde belangrijk (van 1,6 mln. in 1950 tot 0,2 mln. in 1961); er was een grote immigratie uit Oost-Duitsland en vele buitenlandse arbeiders (0,8 mln.) vonden er werk.

In de jaren zestig zal van deze factoren geen toeneming van de arbeidskrachten meer te verwachten zijn. Het nationaal produkt zal hierdoor op de lange termijn minder snel stijgen. Op de korte termijn heeft de geringe stijging van de beroepsbevolking, de verkorting van de werktijd en de grote economische bedrijvigheid in West-Duitsland een ernstig tekort aan arbeidskrachten veroorzaakt ¹⁾. Dit stelde het land voor een groep samenhangende problemen:

1. Verzwakking van de groei.
2. Grote stijging van de lonen.
3. Belangrijke prijsstijgingen.
4. Aantasting van de concurrentiepositie t.o.v. buitenlandse aanbieders (in de eerste 4 maanden van 1962 steeg het invoervolume t.o.v. de overeenkomstige maanden in 1961 met 17 pCt., terwijl de uitvoer slechts met 2 pCt. toenam).
5. Relatieve daling van de winsten waardoor de zelf-financiering bemoeilijkt werd (Schlieker!) ²⁾.

Het gebrek aan arbeidskrachten en de gevolgen hiervan hebben uiteraard hun invloed doen gelden op de recente ontwikkeling van het nationaal produkt en de onderdelen daarvan. Onderstaande tabel geeft een overzicht en tevens de ramingen ³⁾ voor 1962.

TABEL 1.

West-Duitsland Proc. mutaties t.o.v. het voorgaande halfjaar (voor seizoen gecorrigeerd)	1961		1962 a)	
	1e hj.	2e hj.	1e hj.	2e hj.
Bruto nationaal produkt	5	4	4	4
Bruto nationaal produkt	3	1	1,5	2
Consumptie	4	3	2	2
Investeringen in machines	7	3	2	2
Investeringen in gebouwen	4	1	1	6
Cons. van de overheid	3	4	4	5
Uitvoer-invoer (mrd. D.M.)	1,1	-1,6		
Bruto inkomen uit onzelfst. arbeid	3	5	5	4
Gewerkte uren in de industrie b) (mrd. uren)	6,5	6,5	6,4	
Nieuwe orders uit binnenland	-1	-1	4	
„ uit buitenland	-5	0	1	
Industriële produktie	3	0	2	2

a) ramingen b) inclusief bouwnijverheid

¹⁾ Reeds in 1960 kwamen de openstaande aanvragen voor arbeidskrachten boven het aantal werklozen te liggen.

²⁾ In 1960 werd 75 pCt. van de bruto investeringen zelf gefinancierd; in het begin van 1962 bedroeg dit percentage slechts 50.

³⁾ Hierbij is gebruik gemaakt van de ramingen van verschillende Westduitse instituten.

In het tweede halfjaar 1961 is de groei klein geweest vooral door de geringe stijging van de investeringen zowel in uitrustingsgoederen als in de bouw. De oorzaak hiervan is echter verschillend. De vraag in de bouwnijverheid was bijzonder groot, zo zelfs dat de overheid beperkende maatregelen moest treffen. Het personeelsgebrek was hier het nijpendst en de prijsstijging omvangrijk (11 pCt. in één jaar!).

De geringe stijging bij de investeringen in machines zal echter meer veroorzaakt zijn door een terughoudendheid aan de vraagzijde. Gezien het gestelde over de zelffinanciering en gezien de daling van de nieuwe orders is dit begrijpelijk. Ook de ramingen voor 1962 zijn relatief laag. Het is dan ook waarschijnlijk dat aan het einde van 1962 er wat meer ruimte in de produktie zal ontstaan.

De particuliere consumptie beweegt zich op een hoog niveau, de grote nominale stijgingen verdwijnen echter bijna door de grote prijsstijgingen. Ook in deze industrietaak kunnen de spanningen aan de aanbodzijde in 1962 afnemen. De consumptie van de overheid stijgt nog steeds zeer snel en is thans gekomen boven de inkomsten. Deze zijn nl. door de langzame groei van de economie niet zo snel toegenomen. Gezien de ruimte welke in de loop van 1962 in het produktie-apparaat zal ontstaan, is er een gunstige conjuncturele invloed van de uitgaven van de overheid te verwachten.

De bouwnijverheid zal van de verruiming van het aanbod het meest profiteren. In de tweede helft van 1961 heeft zij weinig profijt getrokken van de lichte inzinking, waarschijnlijk omdat de meeste industrieën hun arbeidskrachten vasthielden met het oog op een mogelijke opleving in 1962. Gezien de recente ontwikkelingen zal deze opleving in 1962 vrij gering zijn. De mogelijkheid bestaat dat enkele industrieën arbeiders afstoten, waardoor voor de bouwnijverheid een mogelijkheid bestaat aanmerkelijk te stijgen in de tweede helft ⁴⁾ van 1962.

Resumerend kan voor West-Duitsland gesteld worden, dat de inzinking van de tweede helft van 1961 zich in 1962 niet heeft voortgezet. Een werkelijk herstel heeft echter niet plaatsgevonden. De geringe toeneming van de verschillende posten bij het hoge investeringsniveau zal echter in de tweede helft van 1962 een zekere overcapaciteit geven.

Frankrijk en Italië.

Frankrijk expandeerde bijzonder sterk in de tweede helft van 1961 en het eerste halfjaar van 1962. De investeringen in machines stegen krachtig; van 1960 naar 1961 met 15 pCt. en de verwachtingen voor 1962 liggen bij de 10 pCt. De bouwnijverheid echter vertoonde een minder gunstig beeld, de vraag in deze sector was vrij zwak in tegenstelling tot de andere lidstaten.

Ook in Italië blijft de produktie fors groeien. In de laatste maanden is het stijgingstempo afgezwakt maar het ligt nog steeds boven dat in de andere lidstaten.

In Italië en Frankrijk namen de lonen krachtig toe. In tabel 2 zijn regelingslonen weergegeven; de verdiende lonen zullen vooral voor Italië nog meer zijn toegenomen. Ook hier bleven prijsstijgingen niet uit. Beide landen zullen dan ook ongeveer dezelfde moeilijkheden krijgen als West-Duitsland, vooral als door allerlei knelpunten de

⁴⁾ De geringe stijging in het eerste halfjaar van 1962 is toe te schrijven aan de ongunstige weersomstandigheden in het eerste kwartaal.

produktie minder snel zal stijgen. Het blijkt nl. dat in een dergelijk geval de lonen blijven groeien, waardoor de gestegen arbeidskosten het overig inkomen aantasten en daardoor de zelffinanciering van de investeringen.

De uitvoer in 1961 steeg enorm. Ook in 1962 zal de uitvoer toenemen, echter in veel mindere mate, vooral door omstandigheden buiten de E.E.G., die nog ter sprake zullen komen. Dit heeft in Italië reeds sombere geluiden over de toekomst veroorzaakt. Zij zijn echter zo aan imposante groeicijfers gewend ⁵⁾ dat normale cijfers hen al zorgen baren.

Benelux.

België zowel als Nederland vertonen een matige groei. Het heeft geen zin hier in den brede de ontwikkeling in Nederland te schetsen. In zekere mate zal het conjunctureel gebeuren bepaald worden door de voornaamste handelspartners. Hetzelfde geldt voor België. Gezien de ontwikkelingen bij de overige E.E.G.-landen kan een matige expansie in het tweede halfjaar 1962 verwacht worden.

TABEL 2.

Proc. mutaties t.o.v. het voorgaande halfjaar (voor seizoen gecorrigeerd).	Frankrijk Italië	Benelux	E.F.T.A.
Industriële produktie			
1e hj. 1961	2	2	1
2e hj. 1961	5	2	0
1e hj. 1962 a)	5	3	0
Loosom in de industrie b)			
1e hj. 1961	4	2	4
2e hj. 1961	5	4	2
1e hj. 1962 a)	5	2	2
Uitvoervolume			
1e hj. 1961	7	5	3
2e hj. 1961	6	3	1
1e hj. 1962 a)	2	5	1
Invoervolume			
1e hj. 1961	9	5	2
2e hj. 1961	5	1	-1
1e hj. 1962 a)	7	5	1

a) ramingen b) overeenkomstig regelingen

Overig Europa.

De belangrijkste invloed heeft in deze landengroep de E.F.T.A. Uit tabel 2 blijkt dat deze groep een wel zeer matige groei vertoont. De belangrijkste handelspartner — het Verenigd Koninkrijk — bezit nog steeds een zeer kwetsbare betalingsbalans.

De economie komt van dit land maar niet op gang. De meeste voorspellingen zijn voor 1962 dan ook nog somber gestemd. Een probleem vormen nog steeds de loonstijgingen; zij gaan ver uit boven de groei van de produktie. Een herstel van de positie van het Verenigd Koninkrijk op de wereldmarkt is nog niet in de nabije toekomst te zien.

Belangrijke positieve impulsen zijn voor de E.E.G. niet te verwachten van deze landen.

Noord-Amerika en de rest van de wereld.

De Verenigde Staten vertonen een weinig gunstige conjunctuur. Het is waarschijnlijk dat aan het einde van 1962 een stagnatie optreedt in de economische bedrijvigheid.

De landen behorende tot de rest van de wereld ⁶⁾, meest economisch achtergebleven gebieden, hebben in 1961 hun

⁵⁾ Zo zal het uitvoervolume in 1962 ondanks de verwachte matige groei in dat jaar het dubbele zijn van 1958.

⁶⁾ Hierin neemt voor Frankrijk Algerije een belangrijke plaats in. De invoer van dit land is in 1961 gevoelig gedaald. Deze daling zal zich ook in 1962 voortzetten.

Van Amerikaanse zijde wordt vaak betoogd dat de E.E.G.-landen met betalingsbalansoverschotten verplicht zouden zijn een groter deel van de kapitaal-export naar de ontwikkelingslanden op zich te nemen. De betalingsbalanspositie mag volgens schrijver echter geen criterium zijn. Neemt men het nationaal inkomen als maatstaf voor de draagkracht, dan blijkt de E.E.G. naar verhouding het meeste kapitaal aan de ontwikkelingslanden te verstrekken. Bij de export van overheidskapitaal is reeds een redelijke verdeling tussen de krediteurlanden bereikt. De export van particulier kapitaal naar de ontwikkelingslanden vertoont daarentegen grote verschillen. Deze kapitaalexport zou worden gestimuleerd door o.a. een multilaterale investeringsverzekering en fiscale faciliteiten.

De kapitaalexport naar de ontwikkelingslanden

Inleiding.

De kapitaalexport naar de ontwikkelingslanden is een veel omstreden onderwerp: de kapitaalontvangende landen dringen voortdurend aan op toeneming van deze kapitaalstroom, de kapitaalexporterende landen zijn het onderling niet eens over de internationale verdeling van deze kapitaalverstrekking; voorts bestaan er uiteenlopende opvattingen over de wijze waarop de kapitaalexport moet plaatsvinden: met overheids- of particulier kapitaal, multilateraal of bilateraal, al of niet gebonden aan besteding in het kapitaalverstrekkende land.

Het is daarom bijzonder nuttig dat de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (O.E.S.O.)¹⁾ onlangs een rapport heeft doen verschijnen over de kapitaalexport der O.E.S.O.-landen en Japan

¹⁾ De O.E.S.O., die vorig jaar september de O.E.E.S. is opgevolgd, omvat behalve de 18 (Europese) O.E.E.S.-landen ook de Verenigde Staten en Canada. Een van de doeleinden van de O.E.S.O. is: het bevorderen van de economische expansie der ontwikkelingslanden.

naar de ontwikkelingslanden²⁾, alsmede over de vormen waarin deze kapitaalverstrekking plaatsvond. Dit rapport is getiteld: „The flow of financial resources to countries in course of economic development in 1960”; het sluit aan bij een analogo rapport over de periode 1956-1959.

In dit artikel zullen de belangrijkste gegevens van het eerstgenoemde rapport worden samengevat; vervolgens zal worden nagegaan of deze gegevens wellicht kunnen leiden tot enige conclusies inzake de hierboven genoemde vraagstukken. Op de politieke, sociologische en humanitaire aspecten zal hier niet worden ingegaan; evenmin op de belangrijke doch reeds veel besproken vraagstukken van de ontwikkelingspolitiek en -techniek van het kapitaalimporterende land; daar deze problemen uiteraard niet los van het gehele onderwerp kunnen worden gezien,

²⁾ Tot de ontwikkelingslanden worden hier gerekend: alle niet-O.E.S.O.-landen (met uitzondering van Japan, Australië, Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika, het communistische blok en Finland), alsmede de O.E.S.O.-landen Spanje, Griekenland en Turkije.

(vervolg van blz. 789)

invoerverlangens moeten beperken in verband met het grote deficit dat in 1960 was ontstaan. Gezien de ontwikkeling in de Verenigde Staten, de preciaire betalingsbalans van het Verenigd Koninkrijk en de gematigde groei in de E.E.G.-landen zullen de uitvoermogelijkheden voor deze landen vooral in de tweede helft van 1962 gering zijn. Een belangrijke invoerstijging van deze landen is in de naaste toekomst niet te verwachten.

Conclusies.

Het blijkt dat de Gemeenschap weinig impulsen van derde landen voor 1962 alsook voor 1963 kan verwachten. De uitvoer naar deze gebieden zal stagneren zo niet dalen. De toeneming van de onderlinge handel zal weinig conjuncturele invloed hebben omdat het slechts een intensivering is van het ruilverkeer waarbij uitvoer en invoer gelijk oplopen. De onderlinge afhankelijkheid zal hierdoor echter groter worden.

De matige expansie zal zich ook in de tweede helft van 1962 voortzetten en naar alle waarschijnlijkheid ook in 1963.

In West-Duitsland zal er wat meer ruimte ontstaan bij de investeringsgoederenindustrie; bij de industrie voor consumptiegoederen is dit iets minder waarschijnlijk. Frankrijk en Italië zullen deze ontwikkeling volgen. De ruimte welke is ontstaan in het productie-apparaat van deze landen door de geringe groei van de investeringen en de matige groei zo niet daling van de uitvoer naar derde landen zullen voor een groot deel gevuld worden door de stijging van de overheidsuitgaven, en in de meeste landen door de bouwnijverheid.

Voor België en Nederland zullen er vooral op de West-Duitse markt kansen liggen tot expansie welke uitgaan boven een intensivering van de goederenruil, mits zij hun arbeidskosten in bedwang weten te houden.

zullen zij wel zijdelings ter sprake komen. Dit artikel behandelt slechts enige *economische* aspecten van de kapitaalexport, o.a. die welke verband houden met het betalingsbalansevenwicht der kapitaalverstrekkende landen.

De inhoud van het O.E.S.O.-rapport.

Aan het rapport is het volgende ontleend:

a) De kapitaalexport uit de O.E.S.O.-landen en Japan naar de ontwikkelingslanden is in de laatste 10 jaren sterk gestegen; in de periode 1950-1955 bedroeg deze kapitaalexport gemiddeld \$ 3,5 mrd. per jaar, in de periode 1956-1959 gemiddeld \$ 7 mrd., in 1960 \$ 8 mrd. Deze cijfers omvatten alle kapitaalexport: overheids- en particulier kapitaal, schenkingen en leningen, zowel bilateraal als multilateraal verstrekt, doch met uitzondering van kort kapitaal (tot 1 jaar) en van hulp met een militair karakter.

b) De verdeling van de \$ 8 mrd. is weergegeven in tabel I, die is gebaseerd op gegevens van het rapport. Gemakshalve zijn de landen hier ingedeeld in vier groepen: de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, de E.E.G. en vijf andere industrielanden.

en 1960 meer dan voorheen gebonden aan de aankoop van Amerikaanse goederen (een percentage wordt niet genoemd).

In het *Verenigd Koninkrijk* had in 1960 iets meer dan de helft van de overheidsleningen een gebonden karakter.

Volgens de opvattingen van de *W.-Duitse Regering* mogen de overheidsleningen in principe niet worden gebonden aan de Duitse export, doch in de praktijk wordt een andere politiek gevolgd; terwijl de gebonden overheidsleningen in 1960 37 pCt. van de totale overheidsleningen uitmaakten, steeg dit percentage tot 47 voor de nieuwe krediettoezeggingen in 1960 gedaan.

De internationale verdeling van de kapitaalexport naar de ontwikkelingslanden.

De gegevens in het rapport betreffende de bijdragen der afzonderlijke O.E.S.O.-landen zijn vooral interessant in verband met de discussies over een betere internationale verdeling van deze bijdragen. Van Amerikaanse zijde wordt namelijk vaak betoogd dat de grote Amerikaanse betalingsbalanstekorten voor een belangrijk deel worden

TABEL I. *Netto kapitaalexport van de O.E.S.O.-landen en Japan naar de ontwikkelingslanden in 1960*
(in \$ mln.)

Landen	Totale kapitaal export	Bilateraal verstrekt kapitaal									Bijdragen aan multilaterale organisaties	
		Overheid				Private sector					Overheid	Private sector
		Totaal	Schenkingen	Leningen langer dan 1 jaar	Overige overheidsbijdragen	Totaal	Directe investeringen	Geheinvesteerde winsten	Exportkredieten (netto toewening)	Overig particulier kapitaal		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Ver. Staten	3.781	2.529	1.481	612	436 ¹⁾	893	300	300	-2	295	235	124
Ver. Koninkrijk	857	298	165	133	—	470	360	80	30	—	92	-3
E.E.G.	2.626	1.171	837	263	69 ²⁾	1.137	613 ³⁾	76	371	77	291	26
Vijf andere industrielanden ⁴⁾	590	165	53	48	64 ⁵⁾	291	174 ⁶⁾	2	73	43	77	57
Nederland	246	25	26	-2	—	199	152 ³⁾	—	28 ⁴⁾	19	22	-1
België	179	82	86	-4	—	64	25 ⁵⁾	25	14	—	19	14
Frankrijk	1.287	783	708	75	—	435	352 ⁶⁾	—	83	—	60	9
Duitsland	616	242	8	172	62 ⁷⁾	270	32	40	160	38	101	4
Italië	297	39	9	22	7 ⁸⁾	169	52	10 ⁴⁾	86	20	89	—
Zweden	45	1	1	—	—	38	26	2	10	—	6	—
Zwitserland	149	2	2	—	—	115	46 ⁶⁾	—	36	33	2	30
Oostenrijk	5	—	—	—	—	5	—	—	5	1	—	—
Canada	135	48	48	—	—	33	25 ⁶⁾	—	8	n.a.	27	27
Japan	256	114	2	48	64 ⁷⁾	100	77	n.a.	14	9	42	—
Totaal O.E.S.O.-landen ⁹⁾ en Japan	7.989	4.199	2.540	1.089	569	2.864	—	—	493	2.372	722	205

¹⁾ Zweden, Zwitserland, Oostenrijk, Canada en Japan.

²⁾ Voor België en Frankrijk: inclusief overig particulier kapitaal voor zover geen geheinvesteerde winsten of exportkredieten zijnde.

³⁾ Voor Nederland inclusief geheinvesteerde winsten; gebaseerd op onvolledige gegevens.

⁴⁾ Geschat.

⁵⁾ Voor Zwitserland en Canada inclusief geheinvesteerde winsten.

⁶⁾ Tegenwaarde van geleverde surplusgoederen, voor zover nog niet officieel geschonken of geleend.

⁷⁾ Herstelbetalingen.

⁸⁾ Alle O.E.S.O.-landen behalve Spanje, Griekenland en Turkije.

Uit de tabel blijkt, dat de totale kapitaalexport van \$ 8 mrd. in de volgende vormen werd verstrekt:

Bilateraal verstrekt overheidskapitaal (ten dele gebonden) \$ 4,2 mrd.
 Particulier kapitaal, bilateraal verstrekt \$ 2,9 mrd.
 Overheidsbijdragen aan multilaterale organisaties \$ 0,7 mrd.
 Particuliere beleggingen in obligaties van multilaterale organisaties \$ 0,2 mrd.

c) De *Verenigde Staten* hebben in verband met hun betalingsbalansmoeilijkheden hun bilaterale hulp in 1959

veroorzaakt door de kapitaalexport naar de ontwikkelingslanden en dat de Westeuropese landen met betalingsbalansoverschotten verplicht zouden zijn een groter deel van deze kapitaalexport op zich te nemen.

Hierbij kan het volgende worden opgemerkt. *Indien* men een maatstaf voor kapitaalexport naar ontwikkelingslanden wil aanleggen — de wenselijkheid van zulk een maatstaf blijve hier buiten beschouwing — dan mag dat zeker niet de betalingsbalanspositie zijn. (Een dergelijke maatstaf zou even onbillijk zijn als bijv. een binnenlandse inkomstenbelasting, gebaseerd op het deel van het

inkomen dat de individuele belastingplichtige jaarlijks spaart!). De enig juiste maatstaf voor kapitaalexport lijkt de draagkracht van het kapitaalverstrekkende land.

Voor de berekening van de draagkracht kan men uitgaan van 1. het totale inkomen van een land en 2. het inkomen per hoofd van de bevolking. Uitgaande van het eerstgenoemde criterium is in tabel II een overzicht gegeven, waarin de feitelijke kapitaalexport van elk afzonderlijk credieteland naar de ontwikkelingslanden in

TABEL II.

Kapitaalexport naar de ontwikkelingslanden als percentage van het bruto nationaal produkt in 1960

Landen	Bruto Nationaal produkt in mrd. \$	Kapitaalexport		
		Totaal	Overheid	Private sector
		in pCt. van het B.N.P.		
Ver. Staten	505,3	0,75	0,55	0,20
Ver. Koninkrijk	65,0	1,32	0,60	0,72
E.E.G.	179,0	1,47	0,82	0,65
Vijf andere industrielanden ¹⁾	100,7	0,59	0,24	0,35
Nederland	11,1	2,24	0,42	1,78
België	12,2	1,49	0,83	0,64
Frankrijk	58,2	2,21	1,45	0,76
Duitsland	65,7	0,94	0,52	0,42
Italië	31,8	0,93	0,40	0,53
Zweden	12,2	0,37	0,06	0,31
Zwitserland	8,4	1,80	0,05	1,73
Oostenrijk	5,7	0,09	—	0,09
Canada	35,7	0,38	0,21	0,17
Japan	38,7	0,66	0,40	0,26

¹⁾ Zweden, Zwitserland, Oostenrijk, Canada en Japan.

Bronnen: „General Statistics” (O.E.C.D.); „International Financial Statistics” (I.M.F.).

„The flow of financial resources to countries in course of economic development in 1960” (O.E.C.D.).

1960 is vergeleken met het Bruto Nationaal Produkt (B.N.P.). Uit deze tabel blijkt, dat van de eerdergenoemde vier landengroepen de E.E.G. relatief het meeste kapitaal aan de ontwikkelingslanden verstrekt (1,47 pCt. van het B.N.P.). In de E.E.G. staan Nederland en Frankrijk bovenaan met percentages van 2,24 en 2,21.

De kapitaalexport van het *Verenigd Koninkrijk* (1,32 pCt.) is naar verhouding iets kleiner dan die van de E.E.G. De *Verenigde Staten* blijven met een percentage van 0,75 ver beneden dat van de E.E.G. en het *Verenigd Koninkrijk*. ³⁾

De in de Verenigde Staten vaak verkondigde mening dat West-Europa en met name de E.E.G. te weinig kapitaal aan de ontwikkelingslanden verstrekt, vindt dus geen steun in de feiten. Integendeel, indien de Verenigde Staten een in verhouding tot de E.E.G.-landen evenredige bijdrage zouden leveren, dan zou hun totale kapitaalexport naar de ontwikkelingslanden met ongeveer 0,70 pCt. van het B.N.P. of ruim \$ 3,5 mrd. per jaar moeten toenemen.

Met het tweede criterium, het inkomen per hoofd van de bevolking, is in zoverre reeds globaal rekening gehouden dat alleen de „rijke” landen hier als (potentiële)

³⁾ Deze percentages voor 1960 wijken slechts weinig af van die voor de periode 1956-1959, toen zij voor de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en de E.E.G. resp. 0,79, 1,26 en 1,53 bedroegen. Voor 1961 waren deze percentages voor genoemde landen resp. 0,80, 1,14 en 1,45; deze percentages berekend en ten dele geschat aan de hand van gegevens uit o.m. een zojuist — na het schrijven van dit artikel — verschenen rapport van het Development Assistance Committee zijn niet geheel vergelijkbaar met die van 1960.

kapitaalverstrekkers worden genoemd. Zou men dit criterium — naast dat van het totale B.N.P. — ook hanteren voor de *onderlinge* verdeling der bijdragen van deze landen, dan zou de bijdrage van de Verenigde Staten — waar het inkomen per hoofd het hoogst ter wereld is — zelfs met een aanmerkelijk groter bedrag dan de genoemde \$ 3,5 mrd. per jaar moeten toenemen.

Met het voorgaande wil geenszins worden betoogd, dat het inderdaad wenselijk zou zijn, dat een verhoging van de kapitaalexport naar de ontwikkelingslanden alleen voor rekening van de Verenigde Staten zou moeten komen en Europa voorlopig geen nieuwe bijdragen zou behoeven te leveren. Bedoeld is slechts de bijdragen der afzonderlijke landen in de juiste proporties te stellen.

De consequenties van de kapitaalverstreking op het internationale betalingsbalansevenwicht.

Daar — zoals gezegd — van Amerikaanse zijde de kapitaalexport naar de ontwikkelingslanden in verband wordt gebracht met het betalingsbalanstekort, lijkt een nadere beschouwing van deze relatie gewenst. Uit een onderzoek van de feiten blijkt, dat de Amerikaanse overheidshulp aan ontwikkelingslanden *niet* van grote invloed is op de betalingsbalans, omdat het leeuwedeel van deze hulp in de Verenigde Staten wordt besteed; volgens een dezerzijds gemaakte globale berekening⁴⁾ heeft in 1960 ten minste 75 pCt. van de bilateraal verstrekte netto overheidshulp (schenkingen en leningen minus aflossingen) ad \$ 2,5 mrd. aan de ontwikkelingslanden niet tot een onmiddellijke afvloeiing van dollars uit de Verenigde Staten geleid. Bovendien werden eind 1960 verdergaande maatregelen genomen om de opbrengst van leningen in de Verenigde Staten te doen besteden. Voorts moet worden bedacht, dat de geherinvesteerde winsten (\$ 0,3 mrd.) de betalingsbalans per saldo in het geheel niet beïnvloeden en de directe investeringen (\$ 0,3 mrd.) slechts ten dele (levering van Amerikaanse investeringsgoederen). Geschat kan dus worden, dat het effect van de kapitaalexport naar de ontwikkelingslanden op de Amerikaanse betalingsbalans in 1960 ten hoogste \$ 1,6 mrd.⁵⁾ heeft bedragen, doch in feite waarschijnlijk minder was.

Een vrijwel even grote belasting van de betalingsbalans vormt de Amerikaanse export van particulier kapitaal naar West-Europa en Canada (deze kapitaalexport droeg exclusief de geherinvesteerde winsten in 1960 en 1961 resp. \$ 1,7 mrd. en \$ 1,6 mrd.⁴⁾). Deze kapitaalstroom zou kunnen worden afgeremd indien het renteververschil voor lang kapitaal tussen de Verenigde Staten en Europa, alsmede het verschil in de mate van liberalisatie tussen de kapitaalmarkten van de Verenigde Staten en van Europa zouden worden gereduceerd. Maatregelen op deze gebieden verdienen dan ook zeker alle aandacht.

Hoe kan de kapitaalexport naar de ontwikkelingslanden worden bevorderd?

Naast het hiervoren besproken probleem welk aandeel elk der kapitaalverstrekkende landen in de totale

⁴⁾ Bron: Betalingsbalans in Survey of Current Business van maart 1962. De betreffende cijfers zijn niet geheel vergelijkbaar met die uit het eerdergenoemde O.E.S.O.-rapport, daar de landenindeling in de Amerikaanse geografisch uitgesplitste betalingsbalans enigszins verschilt van die in het O.E.S.O.-rapport.

⁵⁾ Totale kapitaalexport naar ontwikkelingslanden (tabel I) \$ 3,8 mrd. minus 75 pCt. van \$ 2,5 mrd., minus \$ 0,3 mrd.

hulp aan de ontwikkelingslanden voor zijn rekening neemt, doet zich het vraagstuk voor hoe deze kapitaal-export in zijn geheel kan worden bevorderd. Om hierin enig inzicht te krijgen is het nodig te weten in welke vormen de kapitaalexport plaatsvindt.

Een onderscheid moet worden gemaakt tussen overheids- en particulier kapitaal. Blijkens tabel II variëren de *overheidsbijdragen* van de belangrijkste landen van 0,40 pCt. tot 0,60 pCt. van het B.N.P., met uitzondering van enerzijds Frankrijk en België met hogere percentages — de kapitaalexport naar de (voormalige) koloniën is hierbij ongetwijfeld van invloed — en anderzijds Canada en enkele kleinere landen als Zweden, Zwitserland en Oostenrijk met zeer lage percentages. Afgezien van deze uitzonderingen is er dus reeds een min of meer redelijke internationale verdeling van de overheidshulp bereikt⁶⁾. Er is derhalve weinig reden te verwachten dat bepaalde grote landen zich genoopt zullen zien hun overheidshulp op te trekken tot het niveau van andere landen.

Een andere vraag is of de industrielanden bereid en in staat zullen zijn hun overheidshulp gezamenlijk en in ongeveer gelijke mate uit te breiden. De E.E.G.-landen, die de laatste jaren voortdurend grote overschotten op de lopende rekening van de betalingsbalans boekten (die voor een belangrijk deel hun oorzaak vonden in besparingsoverschotten van de overheden) en die hun officiële goud- en deviezenreserves de laatste drie jaren met meer dan \$ 6 mrd. zagen stijgen⁷⁾, zullen een grotere overheidshulp aan de ontwikkelingslanden kunnen financieren. Of de E.E.G.-landen daartoe in feite ook bereid zijn, moet worden afgewacht. Frankrijk's hulp is relatief reeds

⁶⁾ De bijdrage van de Amerikaanse overheidshulp (0,55 pCt. van het B.N.P.) is naar verhouding dus bepaald niet indrukwekkend, vooral niet als men bedenkt dat ongeveer 1/2 van deze overheidshulp een semi-militair karakter heeft (de zgn. Defense Support) en dat voorts een belangrijk deel van de hulp bestaat uit agrarische surplusgoederen; een vermindering van deze gigantische voorraden kan, gezien de opslagkosten daarvan (rond \$ 1 mrd. per jaar), de Amerikaanse overheid niet geheel onwelkom zijn.

⁷⁾ Bron: Jaarverslag De Nederlandsche Bank 1961, tabel 23.

groot. Italië heeft zelf een belangrijk ontwikkelingsgebied binnen zijn grenzen (Zuid-Italië). Duitsland zou daarentegen zeker meer hulp kunnen geven; het feit, dat het Duitse betalingsbalansoverschot thans geleidelijk verdwijnt, behoeft — na de vele overschotjaren — bepaald geen bezwaar te vormen. Nederland, dat tot nu toe meer dan de helft van zijn overheidshulp op Suriname en Nieuw-Guinea richtte, zou meer aan de rechtstreekse kapitaalverstrekking aan andere ontwikkelingslanden kunnen gaan deelnemen.

Indien door de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk overeenkomstig hun draagkracht (het B.N.P.) een grotere bijdrage zou worden gegeven, zou — indien deze bijdragen voor een belangrijk deel in andere industrielanden zouden worden besteed — zulks hun betalingsbalansproblemen kunnen verscherpen.

Een gezamenlijke verhoging van de overheidshulp door de O.E.S.O.-landen zal in praktijk dus wel moeilijkheden kunnen opleveren, vooral ook omdat een verhoging van overheidsuitgaven voor hulpverlening in vele landen op politieke weerstanden pleegt te stuiten.

Bij de *particuliere kapitaalexport* kan men grote verschillen constateren in de bijdragen der afzonderlijke landen (Verenigde Staten 0,20 pCt. van het B.N.P., Verenigd Koninkrijk 0,72 pCt., Nederland⁸⁾ en Zwitserland rond 1,75 pCt.). Deze verschillen doen vermoeden, dat er mogelijkheden zijn de kapitaalexport te doen toenemen, indien de omstandigheden daarvoor gunstig zijn of gunstig worden gemaakt. Deze uitbreidingsmogelijkheden lijken vooral ook aanwezig doordat *beide* partijen hierbij door het eigenbelang worden geleid. Door directe investeringen kunnen in het ontwikkelingsland werkgelegenheid, produktie en technische kennis worden vergroot en kan het kapitaalexporterende land zijn positie op de

⁸⁾ De Nederlandse particuliere kapitaalexport is hoog door de geherinvesteerde winsten van onze internationale ondernemingen. Men dient te bedenken dat tegenover de kapitaal-export ten dele een kapitaalimport in vroegere jaren heeft bestaan (door verkoop van Nederlandse effecten aan het buitenland).

(I. M.)

met één aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' hebt U 200 ijzers in het vuur

Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' maakt U mede-eigenaar van een grote, deskundig samengestelde aandelenportefeuille, die een aantrekkelijk rendement oplevert. S-p-r-e-i-d-i-n-g over ca. 200 fondsen beperkt het risico.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

11-61

markten van het ontwikkelingsland versterken. Dank zij exportkredieten kunnen machines worden geleverd voor de industrialisatie van de ontwikkelingslanden. De wens om in het industrialisatieproces van de ontwikkelingslanden een actief aandeel te krijgen is bij het bedrijfsleven ongetwijfeld aanwezig: het *Nederlandse* bedrijfsleven heeft hiervan althans in enige publikaties duidelijk blijk gegeven⁹⁾.

Een belangrijke rem voor investeringen en andere vormen van particuliere kapitaalexport vormen echter de grote politieke risico's hieraan verbonden, zoals nationalisaties, betalingsverboden en de onmogelijkheid van transfer. Om hieraan tegemoet te komen zijn in verschillende internationale organisaties (Internationale Kamer van Koophandel, Wereldbank, O.E.S.O.) voorstellen gedaan om te komen tot maatregelen die deze risico's beperken zoals:

a) een zgn. *investeringscode*: een internationale conventie, waarin bepaalde minimum gedragsregels t.o.v. de behandeling van buitenlandse investeringen zijn vastgelegd (bijv. non-discriminatie en de verplichting om bij nationalisatie een redelijke vergoeding te geven in transferabele valuta);

b) de instelling van een internationaal *arbitrage-tribunaal* voor beslechting van geschillen op dit gebied;

c) een *multilaterale investeringsverzekering*.

Indien deze voorstellen door een groot aantal industriële ontwikkelingslanden zouden worden aanvaard — hetgeen uiteraard een zeer langdurig en moeizaam proces zou zijn — zou zulks de kapitaalstroom naar de ontwikkelingslanden ongetwijfeld bevorderen.

Voorts zouden fiscale faciliteiten bij kapitaalexport naar ontwikkelingslanden een stimulerende invloed op deze kapitaalstroom kunnen uitoefenen.

Uiteraard zal bij de kapitaalverstrekking rekening moeten worden gehouden met de capaciteit van het kapitaalimporterende land om nieuwe verplichtingen van rentebetaling en schuldaflossing op zich te nemen.

Welke vorm van kapitaalexport?

Van de in het begin van dit artikel genoemde problemen resteren er nog twee, nl. moet kapitaalexport *multilateraal* (via een internationale organisatie) of *bilateraal* (rechtstreeks van land tot land) worden verstrekt en moet hij in het laatste geval worden „gebonden” aan besteding in het kapitaalverstrekkende land? Het eerste probleem heeft uiteraard vooral betrekking op het overheidskapitaal. Van de totale overheidshulp der O.E.S.O.-landen in 1960 (\$ 4,9 mrd.) werd blijkens tabel I het leeuwedeel (\$ 4,2 mrd.) in bilaterale vorm verstrekt. Hoewel een multilaterale benadering bepaalde voordelen kan bieden (zoals groter objectiviteit, meer coördinatie en specialisatie) kunnen deze voordelen ook bij een goede coördinatie van bilaterale kapitaalverstrekking (bijv. in de zgn. *consortia* voor bepaalde ontwikkelingslanden) worden verkregen; op dit laatste gebied kan een taak liggen voor het „Development Assistance Committee” van de O.E.S.O., eventueel in samenwerking met de Wereldbank. Mondiaal gezien lijkt de keus tussen beide vormen wat betreft de direct economische aspecten dus niet essen-

⁹⁾ Centraal Orgaan voor de Economische Betrekkingen met het Buitenland: „Tussentijds Verslag: Kredietverlening en kredietverzekering” (december 1961);

Vier centrale werkgeversverbanden: „Samenwerking met ontwikkelingslanden” (zonder datum).

tiel¹⁰⁾. Wel is het voor een bepaald land — i.c. Nederland — met het oog op de goodwill die de directe samenwerking met een ontwikkelingsland met zich kan brengen, van belang niet een groter deel van zijn kapitaal-export langs multilaterale weg te verstrekken dan de concurrerende landen.

Wat de bestedingsdwang betreft: uit een oogpunt van internationale arbeidsverdeling verdient ongebonden hulp uiteraard de voorkeur: de bestellingen zullen dan automatisch daar terechtkomen, waar de kosten het laagst zijn of waar nog productiecapaciteit beschikbaar is. Een uitzondering zou men slechts als een tijdelijke noodmaatregel mogen maken voor landen met ernstige betalingsbalansproblemen (zoals de Verenigde Staten) die in feite slechts de keus hebben tussen géén hulp of gebonden hulp. Een dergelijke noodmaatregel zou slechts mogen worden toegestaan in afwachting van een verbetering van de betalingsbalans van dat land, bijv. door kostenaanpassing of door de reeds eerder genoemde reductie van renteversillen (i.c. tussen de Verenigde Staten en de E.E.G.).

De feitelijke situatie verschilt echter wel radicaal van de hierboven genoemde normen. Het voorbeeld van Duitsland is heel sprekend: ondanks de tot voor kort grote betalingsbalansoverschotten bindt het zijn kapitaalexport voor een belangrijk en zelfs toenemend deel aan besteding in eigen land; de conjuncturele spanningen worden daar aldus vergroot, terwijl elders ongebruikte capaciteit beschikbaar blijft. Slechts een internationaal gecoördineerd optreden bijv. in het kader van de O.E.S.O. kan op dit gebied verbetering brengen.

Hoe men tenslotte ook van inzicht moge verschillen over de wijze, waarop de kapitaalexport naar de ontwikkelingslanden dient plaats te vinden, in het algemeen is men het er wel over eens dat deze kapitaalstroom zal moeten toenemen. Wat de westelijke landen op dit gebied reeds presteren is zeker niet gering te noemen, vooral als men bedenkt dat de feitelijke kapitaalexport van het communistische blok naar ontwikkelingslanden buiten het blok in 1960 wordt geschat op \$ 178 mln.¹¹⁾ of ruim 2 pCt. van het kapitaal dat in genoemd jaar door de O.E.S.O.-landen werd verstrekt.

Niettemin lijkt een verdere toeneming van de kapitaalstroom van de westelijke industrielanden naar de ontwikkelingslanden mogelijk. Daarbij zal een goede samenwerking en taakverdeling tussen overheid en bedrijfsleven zowel aan de kapitaalverstrekkende als aan de ontvangende landen ten goede kunnen komen.

Muiderberg.

Drs. H. H. COLJÉ.

¹⁰⁾ De problemen liggen hier vooral op het politieke en psychologische terrein, die echter weer repercussies kunnen hebben op de economische resultaten.

¹¹⁾ Bron: Eerdergenoemd O.E.S.O.-rapport, blz. 12.

*Blijf bij
lees E.-S.B.!*

De „Association Européenne d'Etudes Juridiques-et Fiscales" vervolgt haar serie bijdragen over het vennootschapsrecht in verschillende Europese landen met een beschrijving van het Duitse recht van de hand van Dr. J. Semler, advocaat en accountant te Frankfurt am Main (zie ook „E.-S.B." van 21 februari en 2 mei 1962).

Vestiging in West-Duitsland; keuze van rechtsvorm

Wie een dochteronderneming in Duitsland wil oprichten, zal moeten kiezen tussen een vennootschap met of zonder rechtspersoonlijkheid. Praktisch komt echter oprichting van een personenvennootschap, als hoedanig het Duitse recht kent de vennootschap onder firma (offene Handelsgesellschaft) en de commanditaire vennootschap al dan niet op aandelen (Kommanditgesellschaft) niet in aanmerking.

De hierna volgende beschouwingen zullen zich derhalve beperken tot een vergelijking van de twee kapitaalvennootschappen, die in de praktijk het meest voorkomen, nl. de Aktiengesellschaft (A.G.) en de Gesellschaft mit beschränkter Haftung (G.m.b.H.). Deze vennootschappen hebben vele trekken gemeen in die zin, dat zij beide rechtspersoonlijkheid bezitten, dat hun vennoten niet aansprakelijk zijn boven hun inbreng en dat zij handelsvennootschappen zijn, onafhankelijk van het in de statuten omschreven doel.

Oprichting.

Oprichtingsvereisten.

De structuur van de A.G. is bedoeld om een beroep op de kapitaalmarkt mogelijk te maken, terwijl de G.m.b.H. in het algemeen slechts een beperkt aantal vennoten heeft. Daarom zijn in de wet voor de oprichting van de A.G. allerlei dwingende bepalingen opgenomen, terwijl de G.m.b.H. juist een grote mate van vrijheid wordt gelaten.

Dit verschil heeft vele buitenlandse ondernemingen ertoe gebracht om de G.m.b.H. te kiezen, maar tenslotte gaat het hier slechts om vormvoorschriften, die in de meeste gevallen niet van zodanig belang zijn, dat daarop een keuze mag worden gebaseerd. De oprichting van een A.G. brengt mee, dat er statuten moeten zijn, terwijl men bij de G.m.b.H. met een eenvoudig vennootschapscontract kan volstaan. Beide moeten behelzen zetel en doel der onderneming, alsmede de vorm, waarin en het nominale bedrag tot hetwelk aandelen zijn uitgegeven. Bij de A.G. moeten de statuten voorts de samenstelling en de wijze van verkiezing van het bestuur aangeven en de wijze, waarop kennisgevingen plaatsvinden.

De naam moet verband houden met het doel der vennootschap (algemene regel voor de A.G.) of de naam bevatten van tenminste één der vennoten. Het doel der vennootschap moet bij de A.G. nauwkeuriger omschreven worden dan bij de G.m.b.H. en dit verschil zal nog groter worden als de nog in behandeling zijnde voorstellen tot wetswijziging van kracht worden. Overigens kan hier worden opgemerkt, dat beide typen van vennootschappen elk mogelijk doel, zelfs een niet commercieel doel kunnen hebben.

Zowel de statuten van de A.G. als het vennootschaps-

contract van de G.m.b.H. moeten bij authentieke akte verleden worden, hetzij voor een notaris, hetzij voor een bijzondere rechter, op wiens bevel de inschrijving in het Handelsregister plaatsvindt, zonder welke inschrijving de vennootschap geen rechtspersoonlijkheid heeft.

De rechter gaat na de regelmatigheid van de oprichtingsakte en de aanwezigheid van geldige bestuursorganen en controleert, of tenminste 25 pCt. van het geplaatste kapitaal is volgestort. Is aan deze voorwaarden voldaan, dan moet de rechter de inschrijving in het Handelsregister gelasten. In enkele gevallen is bovendien voorafgaande toestemming van de overheid nodig, zoals voor kredietinstellingen, hypotheekbanken, verzekeringmaatschappijen, bouwspaarbanken en vennootschappen van accountants.

Tenslotte vereisen bepaalde politieverordeningen, op de inhoud waarvan hier niet nader wordt ingegaan, een voorafgaande toestemming voor de uitoefening van bepaalde werkzaamheden.

Kapitaal, aandelen, geplaatst en gestort kapitaal.

Het kapitaal van een A.G. moet tenminste D.M. 100.000 bedragen, dat van een G.m.b.H. tenminste D.M. 20.000. In beide gevallen moet dit kapitaal bij de oprichting geheel geplaatst zijn, terwijl daarop tenminste 25 pCt. gestort moet zijn, zodat bij de A.G. het aanvangskapitaal tenminste D.M. 25.000 en bij de G.m.b.H. tenminste D.M. 5.000 bedraagt.

De A.G. moet tenminste 5 aandeelhouders hebben, die ieder tenminste één aandeel moeten bezitten, waarvan de nominale waarde niet lager mag zijn dan D.M. 100. Een G.m.b.H. moet tenminste 2 vennoten hebben, die ieder tenminste D.M. 500 moeten inbrengen; de aandelen hebben een nominale waarde van tenminste D.M. 500. Is de vennootschap eenmaal opgericht, dan mogen alle aandelen (zowel bij de A.G. als bij de G.m.b.H.) in één hand verenigd worden.

De aandelen van een A.G. luiden in principe op naam, tenzij de statuten anders bepalen. Het Duitse recht kent ook preferente aandelen; de preferentiële rechten hebben in de praktijk vrijwel uitsluitend betrekking op de winstverdeling. Voor de aandelen in een G.m.b.H. worden in principe geen aandeelbewijzen uitgegeven. Ook indien dit wel gebeurt, kunnen zij slechts bij notariële akte worden overgedragen.

Behoudens andersluidende statutaire bepalingen kunnen de aandelen vrijelijk aan derden worden overgedragen. Bij inbreng in natura zijn er talloze formaliteiten voor de controle op de waarde van deze inbreng. De waarde moet door de vennoten worden aanvaard; bij de A.G. wordt zij door een onafhankelijk deskundige geschat. Bovendien bestaan er voor de A.G. nog bijzondere bepalingen in het

geval zaken, die in natura werden ingebracht, binnen 2 jaar na de oprichting van de A.G. op een of andere wijze worden overgedragen tegen een waarde, die 10 pCt. boven de nominale inbrengwaarde ligt. In het algemeen moet men dan ook niet de vorm van de A.G. kiezen, als men in natura wil inbrengen, maar die van de G.m.b.H., waarvoor de voorschriften in dit opzicht veel soepeler zijn.

Organen van de vennootschap en hun taak.

Bestuur.

Het bestuur van de A.G. wordt geregeld op een wijze, die zich zeer duidelijk onderscheidt van de daarvoor in de overige landen van de E.E.G. geldende systemen. Het belangrijkste uitvoerende orgaan is de directie (Vorstand), die in principe alle bevoegdheden heeft. Zij alleen vertegenwoordigt de vennootschap tegenover derden. Het bestuur bestaat uit natuurlijke personen, die tegenover de vennootschap hoofdelijk aansprakelijk zijn. Ook buitenlanders kunnen lid van de directie zijn, zonder dat zij in Duitsland hun domicilie behoeven te hebben.

De leden van de directie, die geen aandeelhouder behoeven te zijn, worden benoemd door de Raad van Commissarissen (Aufsichtsrat), die bevoegd is hen te ontslaan wegens ernstige fouten. Ook de Aufsichtsrat bestaat uit natuurlijke personen, die geen aandeelhouders van de A.G. en niet in Duitsland woonachtig behoeven te zijn. Ten hoogste $\frac{2}{3}$ van het aantal zijner leden wordt benoemd door de algemene vergadering van aandeelhouders en tenminste $\frac{1}{3}$ door het personeel van de onderneming, dat de eigen vertegenwoordigers te allen tijde kan schorsen en ontslaan. De Aufsichtsrat is belast met het toezicht op het bestuur en kan zelfs bepaalde handelingen aan zijn voorafgaande goedkeuring onderwerpen, mits door dergelijke bepalingen het bestuur niet volledig in de uitoefening van zijn taak wordt belemmerd.

De G.m.b.H. wordt bestuurd op veel klassieker wijze, nl. door een of meer bestuurders, die door de algemene vergadering worden benoemd. Er bestaat geen voorschrift wat betreft de nationaliteit van de bestuurders. Het bestuur vertegenwoordigt de G.m.b.H. naar buiten; deze bevoegdheid kan op geen enkele wijze worden beperkt. Wel is het mogelijk intern te bepalen, dat het bestuur bepaalde handelingen slechts mag verrichten na vooraf verkregen goedkeuring van de vennoten. Behoudens andersluidende statutaire bepalingen kan een bestuurder van een G.m.b.H. zonder meer worden ontslagen.

Een toezichthoudend orgaan (Aufsichtsrat) heeft bij de G.m.b.H. slechts dan te worden benoemd, als de statuten dit bepalen of als de vennootschap meer dan 500 man personeel heeft, in welk geval de wettelijke bepalingen betreffende de medezeggenschap der werknemers, waarop hierna nog wordt teruggekomen, van toepassing zijn. In de praktijk is de instelling van een toezichthoudend orgaan voor de G.m.b.H. niet nodig, omdat de vennoten zelf over voldoende mogelijkheden beschikken om rechtstreeks controle uit te oefenen.

De algemene vergadering.

De algemene vergadering van aandeelhouders van de A.G. heeft zowel feitelijk als rechtens slechts beperkte bevoegdheden. Weliswaar kan zij de meerderheid van de leden van de Aufsichtsrat benoemen, maar zij kan nooit invloed uitoefenen op het bestuur van de vennootschap, tenzij de directie haar mening over bijzondere bestuursaangelegenheden vraagt. Wel moet zij besluiten over alle

vraagstukken, die de structuur van de vennootschap betreffen, zoals statutenwijzigingen, vergroting of verkleining van het kapitaal, fusies met andere ondernemingen, liquidatie enz.

In principe wordt besloten met gewone meerderheid van de ter vergadering uitgebrachte stemmen; de wet eist slechts een quorum in enkele uitdrukkelijk genoemde gevallen, zoals bij vergroting van het kapitaal en in het algemeen bij alle statutenwijzigingen. Dergelijke besluiten kunnen slechts worden genomen met een meerderheid van $\frac{3}{4}$ van het geplaatste kapitaal.

Bij de G.m.b.H. is de vergadering van aandeelhouders wel het voornaamste orgaan van de vennootschap. Haar bevoegdheden worden bepaald door het vennootschapscontract, waarbij de dwingende bepalingen van de wet moeten worden in acht genomen. Theoretisch is de macht der vennoten van een G.m.b.H. veel groter dan die van de aandeelhouders van een A.G., in de praktijk speelt die macht echter niet steeds zo'n beslissende rol als mogelijk zou zijn.

Boekencontrole en minderheidsbescherming.

De wet schrijft voor, dat de A.G. jaarlijks een balans opmaakt, die moet worden gecontroleerd door een of meer door de algemene vergadering aangewezen accountants (Wirtschaftsprüfer). Deze balans moet worden gepubliceerd met de aantekening van de goedkeuring der accountants.

Naar de letter van de wet behoeft de G.m.b.H. haar balans noch te laten controleren noch te publiceren. In de praktijk wijzen de vennoten echter zeer vaak deskundigen aan voor een zodanige controle, terwijl, althans bij belangrijke vennootschappen, ook publikatie plaatsvindt.

Wat tenslotte de bescherming van de minderheidsbelangen betreft, diene, dat er voor de G.m.b.H. te dien aanzien geen enkel wettelijk voorschrift bestaat; dit onderwerp wordt dus geheel beheerst door de bepalingen van het vennootschapscontract. Bij de A.G. voorziet de wet echter uitdrukkelijk in deze bescherming. Overigens is dit een ingewikkeld vraagstuk, dat een afzonderlijk artikel zou vergen, evenals voor de wijzigingsvoorstellen, die thans in behandeling zijn en die ten doel hebben de bestaande wetgeving op dit stuk ingrijpend te wijzigen.

Hier moet worden volstaan met de opmerking, dat een of meer aandeelhouders, tezamen tenminste een bepaald percentage — meestal is dit 10 pCt. — van het kapitaal vertegenwoordigend, het recht hebben om, indien de vennootschappelijke organen daarmee in gebreke blijven, met behulp van de rechter een algemene vergadering bijeen te roepen.

Dezelfde minderheid kan ook gemachtigd worden om deskundigen te doen benoemen voor de controle op de bedrijfsvoering en op de boekhouding. Zij kan eveneens de goedkeuring van de jaarstukken aanhouden, totdat deze door een tot dat doel op haar verzoek aangewezen deskundige zijn onderzocht. Hierin is dus stellig voor minderheden een mogelijkheid aanwezig om een werkelijk toezicht uit te oefenen.

Vraagstukken van sociaal en fiscaal recht.

Deelneming van het personeel aan de bedrijfsvoering.

Het voorschrift, dat deelneming van het personeel aan de leiding der onderneming verplicht stelt, is toepasselijk op alle vennootschappen, die in Duitsland hun bedrijf

uitoefenen, onafhankelijk van de rechtsvorm. Deze laatste heeft slechts betekenis voor de inhoud van de voorschriften, die de vertegenwoordiging van het personeel in de toezichthoudende organen regelen.

Bij de A.G. geldt als principe, dat een derde van het aantal leden van de Aufsichtsrat moet bestaan uit vertegenwoordigers van het personeel. De Aufsichtsrat bestaat daarom uit tenminste 3 personen of een veelvoud daarvan. Zolang er slechts 2 vertegenwoordigers van het personeel moeten worden benoemd, moeten deze gekozen worden uit het personeel zelf. Is het aantal groter, dan moeten er 2 uit het personeel gekozen worden, terwijl de overigen daarbuiten gekozen mogen worden.

In een G.m.b.H. met minder dan 500 werknemers is een toezichthoudend orgaan niet verplicht, en, zo het er al is, behoeven daarin geen vertegenwoordigers van het personeel zitting te hebben. Heeft de G.m.b.H. echter meer dan 500 personeelsleden, dan moet er een Aufsichtsrat zijn, waarvoor, wat de vertegenwoordiging van het personeel betreft, dezelfde regels gelden als voor de A.G.

Voor ondernemingen tenslotte, wier doel omvat het ontginnen van mijnen en/of de ijzer- en staalindustrie, bestaan bijzondere voorschriften, die aan het personeel speciale rechten toekennen ter zake van de deelneming aan het bestuur en de vertegenwoordiging in de Aufsichtsrat. Deze voorschriften gelden, naar de wet uitdrukkelijk bepaalt, zowel voor de A.G. als voor de G.m.b.H.

Vergelijking op fiscaal gebied.

Naar intern Duits fiscaal recht is de behandeling van de A.G. en de G.m.b.H. praktisch gelijk. Daarentegen kan de rechtsvorm van de onderneming een zeer belangrijke rol spelen in verband met de door Duitsland met andere landen gesloten belastingverdragen. In principe geldt, dat van de winst, die de G.m.b.H. uitkeert, 25 pCt. belasting in Duitsland wordt ingehouden. De dividenden van de A.G. worden met hetzelfde percentage belast.

Conclusie.

De keuze van de rechtsvorm zal in de eerste plaats afhankelijk zijn van de vraag, of de oprichters van een onderneming in Duitsland overwegen om te eniger tijd een beroep op de kapitaalmarkt te doen. Is dat het geval, dan is de vorm van de A.G. noodzakelijk. In alle andere gevallen biedt de G.m.b.H. echter belangrijke voordelen. Gezien de juridische structuur van beide vennootschapstypen en de rol, die de algemene vergadering van aandeelhouders in de A.G. speelt, is de enige manier om de dochtermaatschappij werkelijk te beheersen, gelegen in de oprichting van een G.m.b.H., waarbij de moedermaatschappij in het vennootschapscontract al die voorzieningen kan treffen, die een effectief toezicht op het bestuur waarborgen.

Voorts moge er nog eens op worden gewezen, dat de G.m.b.H. in tegenstelling tot de A.G., haar balans niet behoeft te publiceren, hetgeen een dikwijls uiterst nuttige geheimhouding waarborgt. Tenslotte is het van belang, dat de G.m.b.H. blijft bestaan, ook al is er maar één vennoot. Daardoor kunnen immers allerlei combinaties, waartoe men onder een ander rechtsstelsel zijn toevlucht moet nemen, worden vermeden, waardoor het zuivere karakter van dochtermaatschappij het best wordt gewaarborgd. Verder geeft de G.m.b.H. zekere voordelen op het terrein van de medezeggenschap van de werknemers, waarop wij hierboven reeds hebben gewezen.

Ook in fiscaal opzicht is de G.m.b.H. althans t.a.v. sommige landen beslist voordeliger, maar dat is, naar alle waarschijnlijkheid, nog maar van tijdelijk belang. Ook niet-juridische overwegingen kunnen bij de keuze nog een rol spelen. Zo zou men een A.G. kunnen prefereren uit een oogpunt van standing of omdat het bestuur van de Duitse vestiging zal worden toevertrouwd aan een persoon van groot aanzien, die men zeer grote bevoegdheden en vergaande zelfstandigheid wenst te verlenen.

Frankfurt am Main.

JOHANNES SEMLER.

Industrieel klimaat

Het Jaarlijks Algemeen Congres van het Vlaams Economisch Verbond (V.E.V.), dit jaar gehouden te Gent, had tot onderwerp: „Het bevorderen van het industrieel klimaat in Vlaanderen”. Hoewel dit onderwerp, waarover verschillende prominente Belgische wetenschapsbeoefenaren het woord voerden, op het congres specifiek vanuit de Vlaamse hoek werd gezien, is het toch zo breed dat het o.i. ieders belangstelling moet hebben.

Algemene opmerkingen.

Spreekt men van „klimaat” in meteorologische zin dan is dat tot nu toe nog steeds een veranderlijke maar niet te veranderen grootheid waar men zich bij moet neerleggen, soms gaarne, soms ongaarne. In deze zin moet men het industrieel klimaat niet verstaan. Het is, zoals Prof. Dr. P. J. Bouman zegt: „het complex van factoren, dat binnen een sociale structuur bevorderlijk is voor de opkomst, het behoud of de uitbreiding van de industrie”. Deze factoren zijn gelegen in denken en handelen van mensen, van menselijke groeperingen. Het industrieel klimaat is een deel, een uiting, van culturele verworven-

heden, van beschaving of civilisatie. Uitingen van denken en handelen in deze civilisatie op industrieel gebied (creëren van behoeftenbevredigingsmiddelen) zou men kunnen betitelen als industriële civilisatie.

Men kan zich, zoals Prof. Dr. A. J. Vlerick, Directeur van het Seminarie voor Toegepaste Economie bij de Rijksuniversiteit van Gent, die de leiding waarnam van de studiedag, in zijn algemene inleiding deed, afvragen waardoor deze industriële civilisatie is gekenmerkt. Het antwoord dat Prof. Vlerick hierop gaf kan men in een viertal punten samenvatten. Kenmerkend voor de industriële civilisatie is dan:

1. de voortdurende gerichtheid op ontwikkeling en groei;
2. de voortdurende verandering van produktiemiddelen en produkten als gevolg van deze ontwikkeling en groei;
3. het gebaseerd zijn van de ontwikkeling en verandering op de technische ontwikkeling en het wetenschappelijk onderzoek;
4. de steeds groter wordende onderlinge afhankelijkheid van de mensen.

Ad 1.

Nog nooit is er in de geschiedenis der mensheid een tijd geweest waarin het nationaal produkt een toename te zien heeft gegeven zoals wij die thans ervaren. Als voorbeeld wees Prof. Vlerick op de ontwikkeling in Frankrijk. Van 1913-1939 steeg in dit land, dus in 26 jaar, het nationaal produkt met 5,5 pCt. Het tegenwoordige vierjarenplan van Frankrijk heeft als doelstelling een groei van 5,5 pCt. per jaar.

Eeuwenlang is men — tot de Franse revolutie — gericht geweest op behoud en op stabilisatie. Na de Franse revolutie ziet men geleidelijk, hoofdzakelijk ten gevolge van de industriële revolutie, een gerichtheid op verandering en vooruitgang waardoor, niet zonder strijd, nieuwe krachten, nieuwe groeperingen zijn ontstaan die, in tegenstelling tot vroeger, het maatschappelijk gebeuren mede bepalen. De maatschappelijke structuur is daardoor veranderd en de menselijke verhoudingen zijn ook anders geworden.

Wat men zich bij deze ontwikkeling kan afvragen is: „Zal dit zo steeds doorgaan?”. Volgens Prof. Vlerick is dit volkomen uitgesloten en moet deze beweging vroeg of laat verzwakken. Waarschijnlijk zal dan weer een tijdperk aanbreken van stabilisatie, maar dan op een veel hoger gemiddeld niveau dan thans het geval is (een hoger sociaal-economisch evenwicht). O.i. zal dit het geval zijn wanneer de gehele mensheid (en daarom achten wij de oplossing van het probleem van de nieuwe landen van zo groot belang) gearriveerd is bij een materieel bestaansminimum.

Ad 2.

De ontwikkeling en groei doet een diversiteit aan produktiemiddelen en produkten ontstaan. Enerzijds stelt dit de ondernemer, de industrieel, voor het vraagstuk van de toenemende economische slijtage van zijn produktie-apparaat en anderzijds wordt hij geconfronteerd met de steeds hogere eisen en wensen van de consument ten aanzien van zijn produktieprogramma (vorm, kleur, kwaliteit, prijs).

Ad 3.

Ten grondslag aan de groeiomogelijkheid en de verandering van produktiemiddelen en produkten ligt de technische ontwikkeling en de ontplooiing, in het praktisch kader (de wetenschap is het bedrijfsleven binnengedrongen) van het wetenschappelijk onderzoek. Vroeger dacht men er meestal nog niet aan om aan marktverkenning te doen voordat men met een nieuw produkt op de markt kwam (make and sell). Tegenwoordig wordt de introductie op de markt — naar gelang het produkt, in verschillende gradaties — wetenschappelijk voorbereid en wordt aan elk onderdeel van het produkt (de marketing mix) de nodige aandacht besteed. De research is een tool of management geworden die voor bijna geen eis meer opzij gaat. Zij brengt vooral nieuwe materialen op de markt (aangepast aan allerlei geuite wensen), zij spitst zich toe op het verbeteren en uitbreiden van de energiebasis en verbetert de interne en externe communicatie (elektronica, automatisering).

Ad 4.

De techniek en de noodzaak tot massale afzet vraagt om een grote technische produktie-apparatuur. Het ritme wordt overwegend door de machine aangegeven. De werknemers kunnen hun eigen ritme, hun eigen persoonlijkheid hoegenaamd niet meer doen gelden. Iedereen wordt van

iedereen afhankelijk omdat iedereen een schakel is in het grote technische proces. Dit brengt met zich een sfeer van lotsverbondenheid die zich weer op allerlei wijzen uit en die de mensen tot elkaar drijft.

Wij zijn ons ervan bewust met het bovenstaande zeer summier te zijn geweest, maar het gaat er ons om, de basisgedachten door Prof. Vlerick naar voren gebracht, te resumeren voor overdenking van en instelling op de industriële civilisatie waarin wij ons bevinden. Eén vraag willen wij nog stellen, nl.: „Welke houding en welke aanpassingen zijn vereist en vloeien voort uit de industriële civilisatie?” Het antwoord van Prof. Vlerick kan als volgt luiden:

— de ondernemer zal de ontwikkeling en verandering, zoals hierboven in het kort beschreven, moeten aanvaarden en hij zal de durf moeten hebben om de uitdaging van de evolutie die wij thans beleven aan te nemen; dit vereist een verandering van instelling op velerlei gebied;

— de industriële civilisatie aanvaard hebbende zal de ondernemer alles in het werk moeten stellen om te trachten de ontwikkeling te voorzien en zich op nieuwe dingen in te stellen (bijv. meer frequente verandering van apparatuur);

— bevordering van een goed industrieel klimaat vraagt doorbreking van traditionele vormen speciaal op onderwijsgebied; het basisonderwijs zal meer een technische inslag moeten krijgen;

— de werknemer zal begrip moeten hebben voor de noodzaak van organisatie en precisie in de grote eenheden waarin hij te werk is gesteld;

— de ondernemer zal zich niet meer moeten verzetten tegen de vakbonden die de, grotendeels onpersoonlijk gemaakte (althans in hun werk), massa opvangen;

— de maatschappij en de overheid zullen moeten zoeken naar geschikte middelen om aan de kapitaalbehoefte tegemoet te komen;

— de ondernemer zal een verscherpte concurrentie moeten aanvaarden en rekening moeten gaan houden met een nieuwe machtsgroepering, nl. die van de consument;

— de ondernemer zal de grotere invloed van de overheid (opgeroepen door de ontstane sociale structuur) moeten begrijpen en aanvaarden;

— voor allen (werkgever, werknemer en overheid) geldt meer en meer dat men zich bewust moet zijn van een interdependentie zoals vroeger nooit het geval is geweest.

Het onderwijs en het industrieel klimaat.

Het is, aldus Prof. Dr. L. Coetsier, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit van Gent, zonder meer duidelijk dat het industrieel klimaat in zijn ontstaan, groei en voortbestaan beïnvloed wordt door de maatschappelijke instellingen die zelf produkten zijn van het cultureel verband waarin wij leven. Haar rol is de cultuur van de volwassenen over te dragen op de komende generatie en daarom is de invloed die van de school uitgaat van beslissende betekenis voor de maatschappij van morgen.

Het is evident dat de school ook ten opzichte van het industrieel klimaat (als deeluiting van de cultuur) een stuwende of remmende kracht kan vormen. Wil de school deze mogelijkheid of taak goed ten uitvoer brengen dan dient vooral het onderwijs-organisatorische aspect goed te zijn. In antwoord op de vraag, in hoeverre de opleiding van de Nederlandstaligen (de Vlamingen) in België bijdraagt tot het bevorderen van het industrieel klimaat, kunnen wij, hetgeen door Prof. Coetsier naar voren werd gebracht, in de volgende punten samenvatten.

Lager onderwijs.

In de eerste decennia na de eerste wereldoorlog, na de invoering van de algemene leerplicht, had het lager onderwijs zijn doel in zich zelf. De acht leerjaren van het l.o. hadden de betekenis van een volledige volksopleiding voor het merendeel der schoolkinderen. Volgens de toenmalige stand van de maatschappelijke ontwikkeling kon men hiermede volstaan. Deze toestand is nu echter voorbijgestreefd. De industrie vraagt meer en meer geschoolde krachten, die een algemene vorming en een technische opleiding genoten hebben, geïnspireerd door en gericht op onze hedendaagse, sociaal georiënteerde en technisch gekleurde cultuur.

Gaandeweg krijgt het l.o. in België een voorbereidend karakter dat gevolgd wordt door het algemeen vormend en het technisch onderwijs. Dit houdt in dat de leerlingen van het l.o. (de 6 klassen verlengd met de 7de en 8ste klas, die men bij elkaar de vierdegraadsstudie noemt) voor verdere scholing — in de richting middelbaar onderwijs-universitair onderwijs — meestal niet meer in aanmerking komen. De Nederlandstalige scholen schieten in België op het ogenblik tekort (vergeleken met de Franstalige scholen) wat het doorloosden van de kinderen na het 6de leerjaar betreft. Hierdoor krijgt men in de Nederlandstalige scholen een veel groter aantal leerlingen dat de zgn. vierdegraadsklassen (7de en 8ste klas) volgt (in het schooljaar 1959-1960 bedroeg het percentage 84,47 van de leerlingen van de Belgische vierdegraadsklassen).

Dit verschijnsel is van ernstige aard, want enerzijds kan een groot gedeelte van de leerlingen die nu de vierdegraadsklassen doorlopen heel goed het secundaire (middelbaar) onderwijs volgen (zij worden er evenwel niet op geattendeerd of ervoor geselecteerd) en anderzijds heeft het vierdegraadsonderwijs een remmende invloed op de scholing van de jeugd met het oog op de industrie.

Samenvattend stelde Prof. Coetsier dat het Nederlandstalige lager onderwijs in België nog te zeer gebonden is aan de traditie van het vierdegraadsonderwijs. Wel is er een tendens aanwezig om hierna over te gaan op beroeps- of technisch onderwijs. Te weinig wordt echter in de Nederlandstalige scholen gewezen op en geselecteerd voor het secundair onderwijs. Het lager onderwijs in de Nederlandstalige scholen werkt op dit moment niet voldoende mee aan het bevorderen van een goed industrieel klimaat in Vlaanderen.

Secundair (middelbaar) onderwijs.

In de eerste plaats moet worden opgemerkt dat het percentage Nederlandstaligen in het secundair onderwijs lager is dan het aandeel dat de Nederlandstaligen in de gehele bevolking van België uitmaken (60 pCt.). Dit is dus niet bevorderlijk voor het industrieel klimaat. Wanneer men de zaak verder analyseert dan ziet men dat de spreiding van de Nederlandstalige leerlingen over de onderscheiden afdelingen van de humaniora in nog grotere mate in strijd is met de bevordering van het industrieel klimaat. Van 1956-1957 op 1959-1960 steeg het percentage Nederlandstaligen

in de afdeling Latijn-wiskunde: van 33,62 tot 38,19;
in de afdeling Latijn-wetenschappen: cijfers niet bekend, maar de situatie is ongunstig;
in de afdeling economische humaniora: van 70,66 tot 71,26.

Wij zien hier dus dat de afdeling Latijn-wiskunde (volgens Prof. Vlerick de geschikte basis voor de vorming van de moderne humanist), die bevorderlijk is voor het industrieel

klimaat omdat deze opleiding zulke belangrijke uitwegen biedt in de richting van de wetenschappen en de ingenieursstudie, ver achter staat bij de afdeling economische humaniora die wel een uitweg geeft naar het bedrijfsleven maar weinig toegang verschaft tot het universitair onderwijs. Prof. Coetsier stelde dan ook dat er in België een wet uitgevaardigd moest worden die voor alle afdelingen van de humaniora brede toegangswegen tot de universiteit opent. Ten aanzien van het secundair onderwijs in Vlaanderen zei hij: „Wat er ook van zij, wij constateren dat de huidige verhouding onder de afdelingen van het secundair onderwijs voor een ruim deel ervoor verantwoordelijk is, dat te weinig Nederlandstalige hogere leiders voor de industrie worden opgeleid”.

Het universitair onderwijs.

Onder de studenten bevinden zich momenteel ca. 43 pCt. Nederlandstaligen, terwijl het aandeel (naar samenstelling van de Belgische bevolking gerekend) zeker 60 pCt. zou moeten zijn. Dit vooropgesteld, constateren wij verder nog dat de deelname van die 43 pCt. Nederlandstaligen aan de rechten- en ingenieursstudie bijzonder gering is. Hieraan moet worden toegevoegd dat de toestand voor de toegepaste wetenschappen zich de laatste jaren in een gunstiger richting ontwikkelt, al blijft er nog veel te doen om een niveau te bereiken dat een industrieel klimaat bevordert. Het is nodig dat niet alleen de interne kwesties van het onderwijs, zijn organisatie, worden opgelost, daarnaast is ook een aantal complementaire en supplementaire hulpmiddelen nodig om het industriële klimaat te bevorderen.

Tenslotte zij erop gewezen dat in de laatste jaren op alle niveaus van het onderwijs in België organisaties in het leven zijn geroepen om er onder meer toe bij te dragen de kloof tussen onderwijs en industrie te overbruggen. Prof. Coetsier noemde:

- de Stichting Industrie-Universiteit voor vervolmaking van bedrijfsleiders;
- het Contactcentrum Bedrijfsleven - Algemeen Vormend Onderwijs (met een centrale commissie die regelmatig vergadert te Brussel op het Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur);
- de Commissie Technisch Onderwijs - Bedrijfsleven, opgericht door de Economische Raad voor Vlaanderen.

De overheid en het industrieel klimaat.

Dr. V. Neesen, Lector aan de Universiteit van Leuven, bracht ten aanzien van dit onderdeel het volgende naar voren:

I. Een doelmatige overheidspolitiek ter bevordering van het industrieel klimaat veronderstelt dat:

- de overheid er zich van bewust is dat de voor het industriële klimaat bepalende factoren van grote betekenis zijn voor de industriële ontwikkeling;
- de overheid een voldoende inzicht heeft in de naar tijd en ruimte wisselende elementen, die het industriële klimaat bepalen;
- de overheid bereid is een politiek op lange termijn te voeren.

II. Met betrekking tot de werkgevers kan de overheid het industrieel klimaat bevorderen

- door voldoende erkenning van de betekenis der specifieke ondernemerstaak voor de gemeenschap (een op economische gronden gefundeerde winstopvatting);
- door het aanwakkeren van de zin en het vermogen tot vernieuwingen, door een economische politiek, die ge-

richt is op het bevorderen van aanpassing en vernieuwing en niet op het behoud van het bestaande;

— door een actieve medewerking aan initiatieven tot industriële informatie en tot vorming van de bedrijfsleiders.

III. Met betrekking tot de werknemers kan de overheid het industriële klimaat verbeteren:

— door bevordering van de sociale vrede door sociaal overleg. Sociale programmering onder medeverantwoordelijkheid van de overheid;

— door erkenning van de positieve betekenis der vakbeweging als georganiseerde en ingelichte sociale gesprekspartner (het probleem van het verplicht lidmaatschap der vakbeweging);

— door een doeltreffende organisatie ten behoeve van scholing en omscholing der arbeidskrachten.

IV. Taakverdeling centrale en gewestelijke overheid.

— de veelvuldige taken van de overheid in verband met het industriële klimaat moeten worden uitgevoerd door middel van een zinvolle taakverdeling tussen centrale en gewestelijke overheid;

— de centrale overheid moet, ter bevordering van het industriële klimaat, een politiek op lange termijn uitwerken. Door tussenkomst van haar administratie en, zo nodig, van bijzondere organen zal zij zorgen voor de uitvoering van datgene wat met de meeste doelmatigheid op centraal niveau kan gebeuren;

— gewestelijke organen zullen zich bezig moeten houden met die elementen van het industriële klimaat, die doelmatiger op gewestelijk niveau kunnen worden behartigd (denk aan de activiteiten van de Provinciale Economische Raden in België en de Economisch-Technologische Instituten (E.T.I.'s) in Nederland).

V. In het globale sociale kader zijn verschillende activiteiten van de overheid belangrijk, zoals de inrichting van het onderwijs, de uitbouw van een aangepaste infrastructuur en een doeltreffende ruimtelijke ordening, bevordering van technisch onderzoek en opvoering van de produktiviteit, demografische politiek etc.

De vakbonden en het industrieel klimaat.

Op de vraag in hoeverre de vakbonden, die een integrerend deel uitmaken van de sociale structuur, moeten ijveren voor „opkomst, behoud of uitbreiding van de industrie” gaf de heer Maurice Michiels, Adviseur bij het Kabinet van de Belgische Minister van Economische Zaken en Energie, als een voorwaardelijk antwoord: „in zoverre de groeiende industrie nieuwe werkgelegenheid verschaft en de bestaande werkgelegenheid valoriseert”.

Afgaande op de uitspraak van Prof. Dr. J. Pen dat de vakvereniging een politiek lichaam is dat macro-economisch moet leren denken omdat het immers meespeelt in de economische kringloop, stelt Michiels dat het „meespelen” in de economische kringloop meteen betekent een meehelpen aan de verdeling van het nationaal inkomen. De rechtvaardige verdeling van het nationaal inkomen is een der belangrijkste oogmerken van de moderne vakvereniging. Haar actie is erop gericht het aandeel der arbeiders te verhogen tot het evenredig is met wat zij vertegenwoor-

digen in de actieve bevolking. Op korte termijn beoogt zij deze verhoging te bereiken met verdelingshervormingen (salarisverhogingen, verhoging en uitbreiding der sociale voordelen). Op lange termijn meent de vakbond dat alleen structuurhervormingen een blijvend rechtvaardige verdeling van het nationaal inkomen mogelijk maken.

Terugkomend op de hierboven gestelde vraag en het gegeven antwoord vatte Michiels zijn inleiding samen met op te merken dat de vakbonden ontegensprekelijk meewerken aan de bevordering van het industrieel klimaat, voor zover ook de arbeiders er baat bij vinden (die baten moeten komen uit de gestelde politiek van de vakbonden op korte en lange termijn). Ter precisering van zijn uitspraak, dat de vakbond meewerkt aan de bevordering van het industrieel klimaat, zij nog het volgende opgemerkt:

a. wat de opbouw en de uitbreiding van de industrie aangaat heeft de vakvereniging de uitbouw van de industriële infrastructuur in haar economisch programma opgenomen, samen met de diversificatie en de specialisatie van de industrie;

b. wat het behoud van de industrie betreft, behoeft het nauwelijks te worden aangestipt dat de vakvereniging erover waakt dat géén onderneming gesloten wordt indien door reconversie geen nieuwe werkgelegenheid wordt gewaarborgd aan de door werkloosheid bedreigde arbeiders.

Slotopmerking.

Zeer sterk is op het congres naar voren gekomen dat de basis voor een goed industrieel klimaat is gelegen in een algemene vorming en een technische opleiding, geïnspireerd door en gericht op onze hedendaagse, sociaal georiënteerde en technisch gekleurde cultuur. Wij zouden hieraan willen toevoegen dat zo snel mogelijk, ook in Nederland, gezorgd zal moeten worden voor het oprichten van centra of academies die de mogelijkheid bieden tot opleiding van een sterk, praktisch gevormd, middenkader dat bij het beëindigen van zijn studie eventueel op universitair onderwijs kan overstappen (de praktische opleiding, met een korte aanvulling op de universiteit of hogeschool, zal moeten resulteren in een diploma, te behalen onder streng toezicht van de overheid en het bedrijfsleven en dat gewaardeerd wordt als een universitair kandidaatsdiploma).

Deze opleidingscentra zullen vooral moeten worden opgericht in de typisch regionale industriële centra (en geen internaten moeten zijn, o.a. in verband met de eventuele overschakeling op vrije universitaire scholing en omdat niemand ermee gebaat is dat toekomstige functionarissen vanaf hun 18de jaar in een couveuse worden gelegd die met de praktische levensstructuur en de reële bedrijfs sfeer maar heel weinig gemeen heeft). De vestiging van de opleidingscentra in deze regionale industriële centra zal een nieuwe en noodzakelijke stap betekenen om de regionale economieën (waar het, in het kader van de Europese ontwikkeling, in hoofdzaak op neer zal komen) in ons land zo goed mogelijk mede te doen werken aan de bevordering van het industriële klimaat en daardoor aan de vergroting van onze nationale welvaart.

Breukelen.

Drs. P. H. M. CREMERS.

Leeft met Uw tijd mee! Leest „E.-S.B.”!

Kosten van personeelsverloop

Voor het bepalen van de kosten, veroorzaakt door personeelsverloop wordt veelal gebruik gemaakt van de methode, waarbij de gemiddelde leerlingkosten van een doorsnee-werknemer worden berekend en vervolgens vermenigvuldigd met de absolute verloopcijfers. Dit is een vrij grove methode, omdat de kosten van het volledig inwerken van een leerling *per soort werkzaamheid* zeer uiteen kunnen lopen. Met name bij veranderingen in de samenstelling van het personeel leidt deze methode tot weinig relevante conclusies. Het is dus nodig, de leerlingkosten per afzonderlijke groep werknemers, die hetzelfde of zeer vergelijkbaar werk verrichten, vast te stellen. Hierbij dient men de geschoolden en ongeschoolden te onderscheiden. Het aldus verkregen bedrag, vermenigvuldigd met het verloopaantal, leent zich wél ter verkrijging van een beeld der totale verloopkosten. Het is geenszins noodzakelijk, dat de werknemersgroep met het hoogste verloopcijfer ook de hoogste verloopkosten meebrengt.

In Duitsland zijn door de werkgeversverenigingen voor enkele functies richtkosten berekend. De verloopkosten voor een doorsnee vakarbeider bedragen D.M. 1.000, voor een vertegenwoordiger D.M. 2.000 en voor een gekwalificeerd beambte op hoger niveau D.M. 10.000. Vanzelfsprekend zijn dit vrij globale cijfers. Het verdient aanbeveling, dat in Nederland door de betreffende instanties *per bedrijfstak* een soortgelijke berekening wordt gemaakt voor de typische in die bedrijfstak voorkomende functies. De individuele bedrijven zouden van deze cijfers namelijk veel steun kunnen ondervinden bij het bepalen van de kosten van het personeelsverloop.

Analyse van de verloopkosten.

De kosten van het verloop blijken merkwaardigerwijs hoofdzakelijk in verband te staan met het vertrouwd maken van *een nieuw personeelslid* met zijn taak, i.c. bij het in dienst treden van de werknemer in plaats van bij het vertrek ervan. Men kan ter berekening van de aanloopkosten van nieuw personeel een onderscheid maken tussen vaste en variabele verloopkosten, die weer als volgt kunnen worden onderverdeeld:

A. Vaste kosten.

1. Wervingskosten.

- a. advertentiekosten;
- b. loon en sociale kosten wervingsfunctionarissen;
- c. tijd besteed aan conferenties over wervings- c.q. verloopproblemen;
- d. premie voor personeel, dat nieuwe kandidaten introduceert;
- e. brochures, tentoonstellingen, excursies enz.;
- f. diverse public relations-activiteiten.

2. Selectie en aannemen van personeel.

- a. behandeling van sollicitatiebrieven;
- b. controle en beoordeling van sollicitatieformulieren;
- c. persoonlijk onderhoud met de sollicitant door de personeelschef en door anderen;
- d. nagaan van referenties;

- e. psychologische tests;
- f. medische keuring;
- g. onkostenvergoeding bij sollicitatiebezoek.

De onder punt 2 genoemde kosten bevatten ten dele variabele elementen: zo zullen de kosten onder c. (persoonlijk onderhoud), d. (nagaan van referenties) en e. (psychologische tests) voor gekwalificeerde werknemers hoger liggen dan voor bijv. ongeschoolde arbeiders. Dit neemt echter niet weg, dat ook deze groep kosten in hoofdzaak een vast karakter heeft.

B. Variabele kosten.

3. Introductie van personeel.

Ook zonder dat er een formeel introductieprogramma bestaat, zal iedere nieuwe werknemer door de personeelschef en/of de afdelingschef bekend worden gemaakt met de voor hem belangrijke facetten van het bedrijfsgeheel en met name met zijn plaats in dit geheel.

4. Kosten van uitdiensttreden.

- a. exit-interviews door personeelschef, bedrijfsleider of afdelingschef;
- b. uitschrijven van het personeel op personeels- en loonadministratie.

5. Opleiding van personeel.

De opleiding vindt plaats door een chef opleiding en training, afdelingschef of voorman. De duur en intensiteit van deze opleiding dienen aangepast te zijn aan de aard van de werkzaamheden, die het nieuwe personeelslid gaat verrichten. Tot de kosten van een trainingsprogramma behoren ook het voorbereiden van de trainingsstaf en de benodigde trainingsmaterialen. Deze kosten kunnen voor een groot deel als vast worden aangemerkt.

6. Aanloopkosten op het werk zelf.

- a. produktieverlies (ook vlak vòòr de uittreding);
- b. extra toezicht en inwerkkosten door anderen;
- c. kwaliteitskosten (meer uitval en afval);
- d. onderhoud van en eventuele schade aan machines en apparatuur;
- e. extra loon.

In het algemeen zijn de aanloopkosten op het werk zelf niet gemakkelijk vast te stellen. Het extra loon (e) wordt o.a. veroorzaakt door het feit, dat indien bijv. het loon bepaald is door een minimum in de c.a.o., een groot gedeelte niet wordt verdiend in de vorm van produktie c.q. stukloon.

Het totaal van de aanloopkosten kan als volgt worden berekend:

1. verschil tussen verdiend stukloon en betaald loon (gesteld dat het betaald loon door geroutineerde werknemers normaliter in stukloon kan worden verdiend) gedurende de leerlingperiode. Men moet bij het berekenen van de kosten de geleidelijke stijging van de prestaties in het oog houden. Wanneer bijv. een leertijd van 50 dagen nodig is en de prestaties van dag tot dag met zeg 2 pCt. toenemen, dan zijn na 50 dagen 24½ dagprestaties verloren;
2. ongedekte vaste kosten wegens minder produktie

Vooral bij kostbare machines en apparatuur speelt dit een belangrijke rol;

3. winstderving door minder produktie, indien de betreffende afdeling als „bottleneck” bepalend is voor de bedrijfsomzet;

4. de kosten b t/m d.

Als onberekenbare factoren als gevolg van personeelsverloop kunnen worden genoemd:

— intern: ongunstige beïnvloeding van het bedrijfsklimaat;

— extern: verlies van goodwill.

Enerzijds komt het de naam van een bedrijf bepaaldelijk niet ten goede, indien het personeelsverloop er relatief erg hoog is, anderzijds kan het vertrek van mensen, die goede contacten onderhielden met afnemers, leveranciers, sociale en andere instanties, de externe relaties van het bedrijf meer speciaal schaden.

De in het voorgaande vermelde diverse kosten van personeelsverloop treden mutatis mutandis ook op bij absentisme, interne overplaatsingen en het te werk stellen van reservekrachten.

Reservekrachten.

Ofschoon het in een tijd van personeelstekort van ongegrond optimisme zou kunnen getuigen te spreken van reservekrachten, lijkt het ons toch juist, hieraan enige aandacht te besteden. De door het verloop nodige arbeidsreserve kan eveneens in kosten worden uitgedrukt. De in ons vorige artikel genoemde stabiliteitsgraad¹⁾ is voor de omvang van de arbeidsreserve doorslaggevend. Een analyse kan uitwijzen, bij welke omvang de kosten van de arbeidsreserve gelijk zijn aan de kosten van een produktievermindering bij afwezigheid van een reserve. De rationele omvang van het aantal reserve-arbeidskrachten is een funktie van onderstaande factoren:

1. het verlooperpercentage;
2. de stabiliteitsgraad;
3. de mate, waarin de te vervangen krachten een sleutelpositie innemen in de onderneming, m.a.w. bepalend zijn voor de winstvorming op lange termijn;
4. de voor inwerking benodigde tijd;
5. de mogelijkheid, om reservekrachten aan te trekken.

Statistische overzichten.

Aan de periodieke overzichten, waarover we in ons vorige artikel spraken, moeten de volgende eisen worden gesteld:

1. een berekening moet hierin worden opgenomen, waaruit zowel het verloop- als het vertrekpercentage resulteert. Deze berekening moet worden gemaakt per homogene groep werknemers, bijv. per bedrijfsafdeling;
2. het gegeven onder 1 kan desgewenst worden aangevuld met de beschreven stabiliteitsgraad, eveneens per bedrijfsafdeling vastgesteld;
3. het vertrekpercentage of het absolute aantal dient, ter verkrijging van het juiste inzicht, gesplitst te worden in:
 - a. onvermijdbaar (natuurlijk) verloop;
 - b. vermijdbaar verloop op initiatief van de werkgever;
 - c. vermijdbaar verloop op initiatief van de werknemer.

Voor bedrijven van behoorlijke omvang die over een ponskaarteninstallatie beschikken, doen zich mogelijkheden voor om de analyse van het verloop met behulp

¹⁾ Zie: „Formulering van het begrip personeelsverloop” in „E.-S.B.” van 9 mei 1962.

van ponskaarten uit te voeren. Hiertoe kan gebruik gemaakt worden van onderstaande codering:

1. Onvermijdbaar verloop.

- 1.1 Huwelijk
- 1.2 Gezinsuitbreiding
- 1.3 Huishoudelijke omstandigheden
- 1.4 Medische redenen
- 1.5 (E)migratie
- 1.6 Pensioen
- 1.7 Overlijden.

2. Vermijdbaar verloop, initiatief werkgever.

- 2.1 Dwingende redenen
- 2.2 Ongeschiktheid
- 2.3 Proeftijd.

3. Vermijdbaar verloop, initiatief werknemer.

- 3.1 Dwingende redenen
- 3.2 Moeilijkheden met chef of collega's
- 3.3 Proeftijd
- 3.4 Meer aangepaste functie
- 3.5 Hoger loon.

Deze gegevens — die naar behoefte kunnen worden aangevuld — worden verkregen uit exit-interviews. Opgemerkt moet worden, dat de antwoorden van de vertrekkenden zich niet zonder meer laten verwerken, omdat niet altijd de werkelijke oorzaken worden opgegeven. Bij het stellen van de vragen moet rekening worden gehouden met de schroom om de waarheid onomwonden naar voren te brengen.

Overveen.

Drs. G. B. M. JANZING.

BOEKBESPREKING

Dr. L. G. Westermann: *Problematiek rondom de verkoop*. N.V. Uitgeverij v/h G. Delwel, 's-Gravenhage 1962, 127 blz., f. 5,50.

Het hier geboden boekwerkje richt zich, gezien de inhoud, tot een eenvoudig lezerspubliek. De bedoeling van de auteur is zeker voor een belangrijk deel als idealistisch te kenschetsen: hij wil bij het kader van kleinere en middelgrote ondernemingen begrip bijbrengen voor de weerstanden die de verkoper onderweg ontmoet, weerstanden die ertoe leiden dat zijn successen gewoonlijk beperkt en bescheiden blijven. Hierin kunnen we vanzelfsprekend volkomen met hem meegaan.

Het is o.i. echter de vraag of de met dit boek beoogde lezerskring niet een wat doorzichtiger taalgebruik had gevergd en een wat meer concrete behandeling. Door het introduceren van abstracte lettersymbolen, die overigens niet leiden tot een theoretisch model van het verkoperswerk, heeft de beschouwing iets schimmigs en moeizaams gekregen. Gezien titel en beroepsaanduiding van de auteur mochten we eigenlijk verwachten dat hij een wat zwaardere materie op een didactisch effectievere manier voor het voetlicht had gebracht.

Een punt waar zeer zeker bezwaar tegen moet worden gemaakt is de slordigheid in formulering die zich zowel uit bij het behandelen van wiskundige begrippen als in zinsbouw en woordkeuze. We treffen in de tekst herhaaldelijk elementaire taalfouten aan die vermeden hadden kunnen worden indien de auteur de normale omgangstaal

niet versmaad had voor een nodeloos omslachtige zeggingswijze.

Als illustratie voor de bezwaren die we, — bij alle waardering voor de goede bedoelingen van de schrijver —, naar voren moeten brengen geven we hieronder een der rommelig geformuleerde conclusies:

„Het ontleden van de mate van weerstand, die op de markt optreedt, en waarmede de vertegenwoordiger als zodanig met het inkoopbeleid van zijn potentiële afnemers wordt geconfronteerd, kan leiden tot het onderkennen van die beleidspunten, die een kritisch-effect op de verkoopresultaten zijn toe te kennen”.

We zouden een dergelijke abstracte stelling liever — en dan in ordelijker Nederlands geformuleerd — als uitgangspunt voor een betoog hebben gezien dan als gevolgtrekking.

Het bovenstaande neemt niet weg dat menige middelgrote onderneming nog niet toe is aan het ordenen van de door haar verkopers ontmoete weerstanden, en dat het boek van Dr. Westermann daar hopelijk kan bijdragen tot een bezinning op de verkopende taak van de onderneming als geheel.

De Bilt.

Drs. J. L. WAGE.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

„Ueber allen Gipfeln ist Ruh'”, in letterlijke zin gezien zullen vele ervaren alpinisten het niet in alle opzichten met Goethe eens zijn, op de geldmarkt evenwel, waar deze zomer tal van toppen bestegen werden — zowel op het gebied van de bankbiljettenomloop als met betrekking tot de geldcirculatie en de ruimte op de geldmarkt — is thans de rust duidelijk merkbaar. De in het vorige overzicht vermelde maatregelen van de monetaire overheid — verlaging van het kaspercentage, samenvoeging van 2 kasreserveperioden, (tijdelijke) stopzetting van de afgifte van schatkistpapier door de Agent en plaatsing van K.L.M.-promessen bij een aantal banken — heeft ongetwijfeld bijgedragen tot deze rust, die naar het zich laat aanzien nog wel even zal aanhouden. Wel heeft inmiddels de storting op de K.L.M.-promessen plaatsgehad (waarmee uiteraard minder dan de nominale f. 125 mln. gemoeid was omdat op discountbasis werd afgerekend), maar alleen met het schatkistpapier dat in de huidige kasreserveperiode vervalt is reeds een groter bedrag gemoeid, nog afgezien van vervallende aflossing en rente op andere staatschuld. En de lawine van te betalen belastingen is niet alleen in tijd gelokaliseerd, zodat de geldmarktdisponenten hun maatregelen konden nemen, maar het ziet er naar uit dat de gevaren van die lawine voor de banken sterk zijn verminderd vergeleken met voorgaande jaren, zulks dankzij modernere zekeringsmethoden in de vorm van een betere echelonnering in de vervaldata van het schatkistpapier. In oktober vervallen nog zeer grote bedragen, doch in november en december vrijwel niets meer. Dit laatste betekent tevens, dat — ook afgezien van de wel zeer geringe handel op de discountmarkt — een openmarktnotering voor driemaandspapier, zoals aan het einde van dit overzicht pleegt te worden opgenomen, in feite niet te geven is; voor oktober-papier noteert men ca. $1\frac{1}{4}$ pCt. disconto, voor januari-papier ca. $1\frac{3}{4}$ pCt.

Overeenkomstig de hoop van de geldmarkt hervatte de Agent, na een onderbreking tussen 6 en 17 augustus, op laatstgenoemde datum de afgifte van schatkistbiljetten over de toonbank, wat het 3- en 5-jaarspapier betreft tegen dezelfde rente als vóór 6 augustus, t.w. resp. $2\frac{7}{8}$ en $3\frac{1}{4}$ pCt. (beide $\frac{1}{8}$ pCt. beneden de rente van de K.L.M. promessen van gelijke looptijd), voor biljetten per 1 oktober 1963 ging de Agent echter $\frac{1}{8}$ pCt. beneden het oude tarief, nl. tot $2\frac{1}{8}$ pCt.

Kapitaalmarkt.

Het vorige overzicht eindigde met de vermelding van een uit te brengen bod op aandelen Gemeenschappelijk Eigendom Woon- & Winkelhuizen. Het bestuur en blijkbaar ook „de beurs” achtte het inmiddels uitgebrachte bod (900 voor de gewone en 220 voor de pref. aandelen) te laag. Bezieet men louter de gepubliceerde resultaten van de vennootschap dan lijkt deze opvatting niet geheel begrijpelijk, dus kan men met enige nieuwsgierigheid afwachten of binnenkort meer schoonheden zullen worden getoond.

Ieder die bij de kapitaalmarkt geïnteresseerd is en a fortiori ieder die daarbij betrokken is zal zich op de een of andere manier inlaten met het opstellen van prognoses en toekomstbegrotingen. Goedé en snelle berichtgeving — ook van gegevens uit het recente verleden — vormen daartoe een belangrijke voorwaarde. Het is dus te betreuren, dat van de enige honderden Nederlandse ondernemingen welke aandelen ter beurse worden genoteerd nog slechts 8 (Kon. Olie, Unilever, Philips, A.K.U., Hoogovens, K.L.M., Amsterdamsche Bank en Indola) tussentijdse resultaatcijfers plegen te publiceren. Van dit achttal is thans alleen nog bij Philips het wachten op de cijfers van het eerste halfjaar. De beurs waagt zich kennelijk niet aan een oordeel, want de koers beweegt zich binnen nauwe grenzen, ondanks het feit, dat reeds in het eerste kwartaal de vooruitzichten voor verdere omzetgroei verbeterd waren en de winstmarges gunstiger waren geworden. De in de verslagweek gepubliceerde halfjaarcijfers van Unilever lieten echter de betrekkelijke waarde van rationeel aandoende prognoses zien: overeenkomstig de verwachtingen zijn de eigenlijke bedrijfsresultaten (waarvan de bronnen voor meer dan $\frac{2}{3}$ in West-Europa liggen), ondanks tegenvallers in Afrika nog iets verbeterd. Deze verbetering werd evenwel teniet gedaan doordat een onbekend gebleven bijzondere bate omsloeg in een evenmin nader omschreven bijzondere last.

Bij gebrek aan duidelijke conjuncturele vooruitzichten blijft het op de emissiemarkt stil, zoals overigens in augustus gebruikelijk is. Wel werd een introductie aangekondigd — Elliott Automations — een aandeel dat, te oordelen naar de prijs (en daaraan te relateren maatstaven zoals bijv. koers/cashflow en koers/winstverhouding en rendement) wel zeer aantrekkelijke vooruitzichten moet hebben.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	27 dec. 1961	H. & L. 1962	10 aug. 1952	17 aug. 1962
Algemeen	410	431 — 316	342	343
Intern. concerns	566	594 — 420	460	458
Industrie	366	396 — 302	323	328
Scheepvaart	184	186 — 134	144	144
Banken	253	270 — 221	235	238
Handel enz.	160	171 — 132	141	142

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

	27 dec. 1961	10 aug. 1962	17 aug. 1962
Aandelenkoersen.			
Kon. Petroleum	f. 126,70	f. 139	f. 138,65
Philips G.B.	f. 246,10	f. 157,90	f. 159,65
Unilever	f. 189,70	f. 139,50	f. 137,70
Robeco	f. 252,50	f. 202	f. 206
Hoogovens, n.r.c.	776	571 ^{3/4}	572
A.K.U.	404 ^{3/4}	367	369 ^{3/4}
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	1.070	741 ^{1/2}	737
Zwanenberg-Organon	1.024	900	890
Interunie	f. 228	f. 177	f. 181
Amsterd. Bank	396	373 ^{1/2}	375 ^{1/2}
New York.			
Dow Jones Industrials	731	592	610
Rentestand.			
Langl. staatsobl. a)	4,12	4,39	4,36
Aand.: internationalen a)	2,83 b)	3,26	.
lokale a)	3,55 b)	3,94	.
Disconto driemaands schatkist- papier	1 ^{3/4}	.	.

a) Bron: Veertiendaags beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

b) 19 december.

R. L. BOISSEVAIN.

Voor reclame

kan men te veel
en ook
te weinig uitgeven.

De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg
van het laatste

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

Hoofdkantoor Nederland:
Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322
Head Office Canada:
1130 Bay Street, Toronto 5

...meer dan anderhalve
eeuw levensverzekering

De NEDERLANDSE TELEVISIE STICHTING
vraagt voor haar afdeling Studie en Documentatie
een

sociaal-wetenschappelijk medewerker

welke tezamen met de chef van de afdeling werkt
aan de voorbereiding van het wetenschappelijk
onderzoek en voorts zelfstandig de literatuur op het
terrein van de televisie documenteert en verwerkt in
een intern informatie-orgaan.

Gezocht wordt een medewerker op academisch
niveau met enige praktijkervaring en belangstelling
voor de massa-communicatiemiddelen en vraag-
stukken op het terrein der vrijetijdsbesteding. Een
goede stijl is een vereiste. Enige journalistieke
ervaring strekt tot aanbeveling.

Eigenhandig geschreven sollicitatie-brieven, vergezeld van een recente pasfoto,
worden gaarne ingewacht door de Dienst voor Personeel en Sociale Zaken der
Nederlandse Televisie Stichting, Postbus 10 te Hilversum.

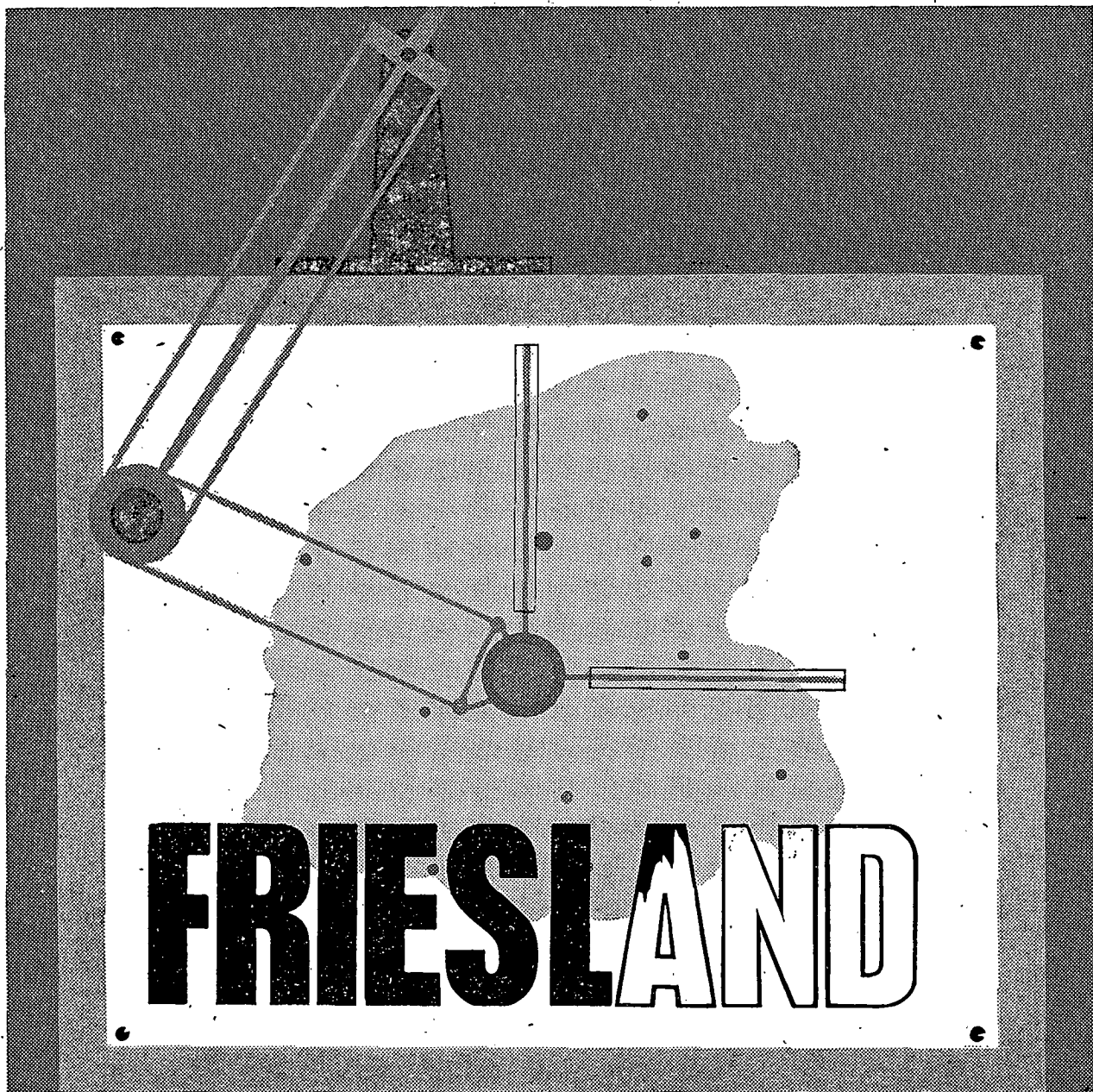
★
Te bestellen bij Uw boekhandelaar dan
wel rechtstreeks bij de uitgever N.V.
Koninklijke Nederlandse Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants Afd. B te Schiedam.

U reageert op
annonces in

„E.-S.B.”?

★

Wilt U dat dan steeds
kenbaar maken!

FRIESLAND

een voorbeeld van geslaagde industrialisatie

Elke fabriek, die wordt gebouwd, elke machine die wordt geconstrueerd, vereist zorgvuldige voorbereiding. De uitvoering komt pas tot stand, nadat bestek en tekeningen zorgvuldig zijn doordacht en uitgewerkt.

Volgens dezelfde principes brengt Friesland zijn industrialisatie tot uitvoering. Industrierterreinen worden klaargemaakt en personeel wordt opgeleid voor de bouw en de bemanning van de nieuwe vestigingen, die elkander in snel tempo volgen. Het zal een dynamisch geleide onderneming geen

windeieren leggen zijn plaats te zoeken in Friesland. Integendeel, hier zijn alle voorwaarden aanwezig voor een gezonde opzet, met ruimte voor expansie naar breedte en diepte.

Dat Friezen prettige en betrouwbare mensen zijn om mee te werken, hebben reeds vele, niet-Friese ondernemers tot hun voldoening geconstateerd.

De ondernemer die vooruit kijkt, kijkt naar Friesland.

Dit zijn de 11 kernen: Bergum - Dokkum - Drachten - Harlingen - Heerenveen - Kootstertille (gem. Achtkarspelen) - Leeuwarden - Lemmer - Oosterwolde - Sneek - Wolvega.

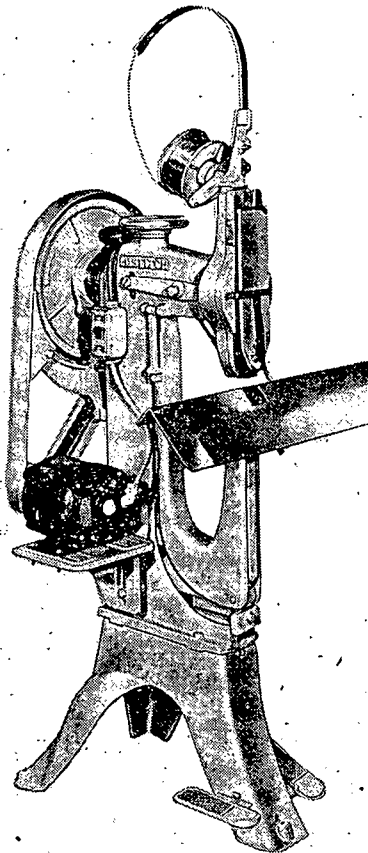
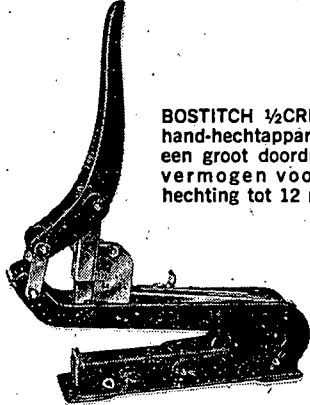
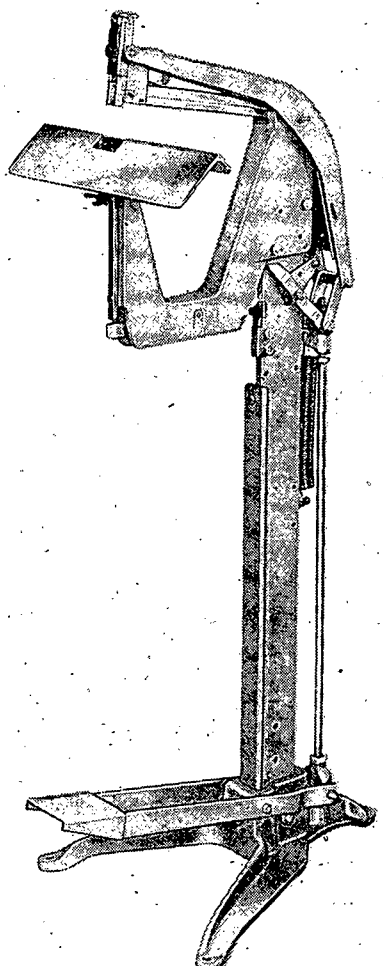
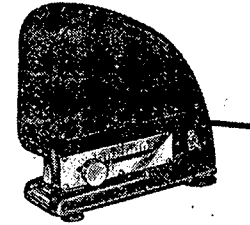
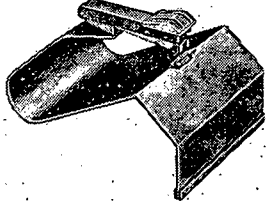

— Friesland kunt u bouwen

Inlichtingen: de Industrialisatie-raad der Friese Kernen, Sophialaan 1, Leeuwarden, tel. (05100) 28144-28145,

Voor het hechten van blocs, brochures en tijdschriften
voor kleine of voor grote oplagen

heeft BOSTITCH de meest geschikte hechtmachine

 <p>BOSTITCH No. 7 de bedrijfszekere elektrische draadhechtmachine voor grote hoeveelheden hechtwerk tot 22 mm dikte. In een oogwenk om te zetten van vlak- tot zadelhechting.</p>	 <p>BOSTITCH 1/2CRL is een hand-hechtapparaat met een groot doordringingsvermogen voor bloc-hechting tot 12 mm.</p>	 <p>BOSTITCH EHFS is een uitermate praktische machine voor vlak- en zadelhechting. Ideale machine voor b.v. huisdrukkerijen. Werkt met voorgevormde hechnieten, maximale hecht-dikte ca. 10 mm.</p>
 <p>BOSTITCH Bostomatic, het elektrische hechtapparaat met micro-switch. Speciaal geschikt voor kantoren, waar grote hoeveelheden circulaire, folders enz. voor b.v. direct mail campagnes gehecht moeten worden.</p>	 <p>BOSTITCH B-8 Zadelhechtmachine voor kantoorgebruik, waarmee met gemak brochures van ruim 100 pagina's nauwkeurig in de rug gehecht kunnen worden.</p>	

BOSTITCH, INC., U.S.A.

Geautoriseerd Vertegenwoordiger

DEKKER-VERPAKKING N.V.

W. Fenengastraat 21, Amsterdam

Tel. 59765 (4 lijnen)

hechten beter—hechten sneller

BOSTITCH
hechtmachines en hechnieten

*wettig gedeponeerd

Heerlijk

zo'n
vrije
dag!

Wat kunt U daarvan genieten! U wordt ertoe in staat gesteld door de honorering van U arbeid. Uw werkkraft is een kostbaar bezit!

Arbeidsongeschiktheid door ongeval of ziekte, door welke oorzaak ook, kan iedereen treffen. De Vita-polis heeft hierin voorzien:

Niet alleen een zeker gestelde uitkering op de door U bepaalde einddatum, maar daarnaast ook een uitkering bij overlijden door ziekte of ongeval en bovendien de volledige som extra bij blijvende arbeidsongeschiktheid.

Denk hierover eens na en laat U uitvoerig voorlichten. Het is een zekerheid van enorm belang, voor U en degenen die op U zijn aangewezen.

"VITA" Levensverzekering-Maatschappij te Zürich

Kantoor voor Nederland:

Alexanderstraat 21 's-Gravenhage tel. (070) 18 47 60*

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTÉ

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELÓ - HAARLEM

Op de afdeling Studiedienst van het Ministerie van Financiën kunnen twee

doctorandi in de economische wetenschappen

worden geplaatst.

De taak omvat het bestuderen van financiële, monetaire en algemeen-economische vraagstukken, ten dele liggende op het gebied van de openbare financiën en nauw verband houdende met het beleid, alsmede het verrichten van economisch onderzoekingswerk. Voor een der vacatures is praktische ervaring geen strikte vereiste; gegadigden moeten echter een passende studierichting hebben gevolgd. Max. leeftijd 35 jaar; salaris f 603,— - f 1062,— (adj. wetenschappelijk ambtenaar/wetenschappelijk ambtenaar). Gegadigden voor de andere functie moeten beschikken over grote ervaring op het aangegeven terrein en in staat zijn geheel zelfstandig te werken. Aanstelling als wetenschappelijk ambtenaar 1e kl. (sal. f 956,— f 1246,—); voor een zeer goede kracht kan plaatsing in de rang van wetenschappelijk hoofdambtenaar (sal. f 1173 f 1431,—) worden overwogen.

Eigenh. geschr. soll. onder no. 2-1653/7188 (in linker bovenhoek van brief en env.) aan het bureau Personeelsvoorziening v. d. Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, Den Haag.

**BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN
AMSTERDAM**

vragen

medewerker op de afdeling Economische Zaken

Zijn taak zal voornamelijk bestaan uit het onderhouden van contacten met het bedrijfsleven. Hij zal tevens moeten fungeren als plaatsvervangend chef van de afdeling, welke het Gemeentebestuur terzake van het economische beleid heeft bij te staan en over de economische ontwikkeling van Amsterdam heeft voor te lichten en te adviseren. In het bijzonder wordt aandacht geschonken aan de bevordering van de coördinatie op het terrein van het uitvoeren van het algemene economische beleid en van de economische research.

Gegadigden moeten bij voorkeur het doctoraal examen in de economische wetenschappen met goed gevolg hebben afgelegd, doch ook zij die in het bezit zijn van de hoedanigheid van meester in de rechten, en tevens economische belangstelling hebben, kunnen solliciteren.

Gegadigden moeten bereid zijn zich aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen.

Aanstelling zal geschieden in de rang van referendaris.

Salarisgrenzen tussen f. 10.554,— en f. 14.538,—.

Het salaris zal worden vastgesteld naar leeftijd en ervaring.

Volledige sollicitaties binnen 14 dagen na plaatsing van deze advertentie onder no. D 916 in te zenden bij de Directeur der Gem. Personeelsvoorziening, Sarphatistraat 92, Amsterdam-C.